

Gedeputeerde Staten van Provincie Overijssel

Ter attentie van mevr. I. Wolters

O.v.v. Zienswijze m.b.t. start terinzagelegging "concept Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) en Participatieplan" Windpark de Lutte

Postbus

10078

8000 GB Zwolle

Datum: 15 juli 2023

Betreft: Zienswijze Stichting Tegenwind Noord Oost Twente op de "concept Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) en Participatieplan" Windpark de Lutte.

Geachte mevrouw Wolters,

Als Stichting Tegenwind NOT geven wij gehoor aan de oproep om naar aanleiding van het concept "Notitie Reikwijdte en Detailniveau en Participatieplan" (06 juni 2023) een reactie en een zienswijze in te dienen m.b.t. Windpark de Lutte.

Allereerst willen we ingaan op het gehele proces tussen de driehoek van initiatiefnemer Prowind BV, adviesbureau Bosch en van Rijn en gedeeltelijk de gemeente Losser en de provincie Overijssel als Bevoegd Gezag.

Met name de intensieve samenwerking van de hierboven genoemde partijen baart ons zorgen.

Aanleiding is een persbericht uit juli 2022 m.b.t. onafhankelijkheid: "Prowind heeft met adviesbureau Bosch en van Rijn uit Utrecht een raamcontract afgesloten. Zij gaan voor Prowind een breed spectrum aan werkzaamheden uitvoeren in Nederland. Wij verheugen ons op een vruchtbare samenwerking".

Hoe vallen al deze Bosch en van Rijn activiteiten te rijmen met het huidige Concept Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) en Concept Participatieplan, gelet op de vele ingebrachte Zienswijzen door derden (Burgers en Organisaties) op alle facetten om deze inhoudelijk onafhankelijk te beoordelen en van commentaar te voorzien? We hebben gereede twijfel bij de hele gang van zaken m.b.t. dit hele dossier en willen hierbij het Adviesbureau Bosch en van Rijn dringend vragen de opdracht van Prowind BV terug te geven. Dit om iedere vorm van belangenverstrengeling en/of belangenvermenging te vermijden. In onze Zienswijze NRD Windpark De Lutte lichten we onze opvatting over de bedoelde onafhankelijkheid toe.

Namens de Stichting Tegenwind Noord Oost Twente
J. Nijhuis, voorzitter

Voorwoord	4
HOOFDSTUK 1 INLEIDING	6
1.1 Belangenverstrengeling in het gehele proces	6
1.2.1 De rol van RES Twente	11
1.2.2 Nut en noodzaak Windpark De Lutte	12
1.2.3 Plan aan de andere kant van de grens	14
1.3 Voorgeschiedenis	14
1.4 Ruimtelijke procedure	16
1.5 Financiële participatie	16
1.6 Participatie stappen NRD en MER	16
HOOFDSTUK 2 Wettelijk kader en beleidskader	17
2.1 Europese wetgeving Voorzorgsbeginsel	17
2.2 Nationale wetgeving	20
2.2.3 Afwegingsprincipes	21
2.2.4 Rijksregels	23
2.3 Provinciaal beleid	24
HOOFDSTUK 3 VOORGENOMEN ACTIVITEIT	26
3.1 Inleiding	26
3.2 Randvoorwaarden voor de alternatieven	26
3.3 Eigenschappen van de opstellingsalternatieven	27
3.4 Combi-MER	28
HOOFDSTUK 4 Reikwijdte en Detailniveau MER	29
4.1. Inleiding	29
4.2 Voorzorgsbeginsel	30
4.3 Gezondheid Algemene en specifieke zorgplicht	31
4.4 Commentaar op hoofdstuk 4 en 5 van de Notitie	31
4.5 Geluid en andere materiele trillingen	32
4.5.1 Rare earth materials	38
4.6 Gezondheid	41
4.7 Slagschaduw	43
4.8 Externe veiligheid	44
4.9 Ecologie	46
4.10 Beschouwing over het landschap	48
4.11 Kenmerken en functies van het landschap	52
4.12 Energieopbrengst en vermeden emissies	55
4.13 Zeer Zorgwekkende Stoffen (ZZS)	56
4.14 Circulariteit	58
4.15.2 Veranderde luchtstromen in omgeving	59
4.16.3 Defensieradar	60
4.17 Monitoring en leemten in kennis	61

Voorwoord

De Stichting Tegenwind Noordoost Twente (STNOT) dient deze zienswijze in, omdat we oprecht denken dat we een positieve bijdrage leveren aan de energietransitie. Tot nu toe hebben we beslist de indruk dat al onze zienswijzen in dit verband, en dat is inmiddels een fors aantal, niet serieus zijn genomen en aanbevelingen en oproepen zijn genegeerd.

Er blijft in onze opvatting maar één verklaring over en dat is, dat onze visie, standpunten, aanbevelingen, enz. niet passen bij de invulling van de energietransitie, zoals de RES Twente die voor ogen heeft. Men ziet ons kennelijk als een actie- of protestgroep die tegen windenergie is. Dat is pertinent onjuist. We verzetten ons tegen Industriële Windturbines (IWT's) in en nabij het Nationaal Landschap NOT. Natuur en landschap zijn lang genoeg geslactofferd en uitgebuit om problemen op te lossen van de mens. Laten we daar eens mee stoppen. Zie topotijdreis¹ om het verlies van natuur en veranderingen in het landschap waar te nemen. Doordat we onze doelstelling erg serieus nemen en ons in de materie zorgvuldig en diepgaand hebben verdiept, is er inmiddels veel expertise binnen de stichting en haar netwerk.

Deze kennis heeft ons in toenemende mate de overtuiging gegeven dat de plaatsing van deze industriële windturbines (IWT's) heel zorgvuldig afgewogen dient te worden. Tijdsdruk daarbij is beslist niet helpend en zal o.i. zeker contraproductieve effecten hebben.

Voor ons is het van het grootste belang dat de energietransitie slaagt op grond van een democratische en integere besluitvorming.

In dat verband wijzen we op het rapport van TNO d.d. 23-12-2021², over de totstandkoming van het Klimaatakkoord in Nederland, onder leiding van de heer E. Nijpels.

Dat rapport geeft geenszins een beeld van een democratisch en integer proces. En zoals TNO durft te suggereren dat de dominante klimaat tafels meer oog hadden voor het eigen belang (verdienmodellen) dan voor het oplossen van de klimaatproblemen, geeft voorgaande ook meerdere verklaringen m.b.t. door ons in eerdere zienswijzen bekritiseerde processen.

Ook dit past in het rijtje van motieven waarom het vertrouwen in de politiek op een dieptepunt zit.

Nog steeds constateren we een niet democratisch en niet integer proces waarop we verderop in deze zienswijze ingaan.

Wij zijn van mening dat het Windpark De Lutte geen doorgang kan vinden. Nu al, zonder MER onderzoek, gelden de volgende argumenten.
1. De windturbines van 250-280 meter zijn beslist niet inpasbaar in het landschap.

---

¹ www.topotijdreis.nl

² kenmerk TNO P12357

2. Het SOVON vogelonderzoek heeft aangetoond dat het plangebied is gelegen binnen een hoog risicogebied voor windturbines. De QuickScans die Prowind heeft laten uitvoeren wijzen op onacceptabele risico's voor soorten en zal een overschrijding van de stikstofdepositie tot gevolg hebben.

3. Er wordt niet voldaan aan de afwegingsprincipes genoemd in de NOVI, de toelichting op de NOVI en in de Handreiking RES. 4. Het transportverzoek aan de netbeheerder zal, conform de bepalingen in het Ontwerpbesluit dat de ACM op 13-07-23 heeft gepubliceerd, buiten het prioriteitskader vallen. De procedure zal hoogstwaarschijnlijk zo lang duren dat betere alternatieven eerder in zicht komen.

We vragen Prowind BV het project stop te zetten om kapitaalvernietiging te voorkomen.

HOOFDSTUK 1 INLEIDING

1.1 Belangenverstremgeling in het gehele proces

Wij merken op dat Prowind de Concept Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) inzake het windpark De Lutte, in het vervolg kortweg “de Notitie”, heeft laten schrijven door adviesbureau Bosch & van Rijn.

Allereerst willen we ingaan op het gehele proces tussen de driehoek van initiatiefnemer Prowind BV, adviesbureau Bosch en van Rijn en gedeeltelijk de gemeente Losser en de Provincie Overijssel als Bevoegd Gezag.

Met name de intensieve samenwerking van de hierboven genoemde partijen baart ons zorgen.

Aanleiding is een persbericht uit juli 2022 m.b.t. onafhankelijkheid: “Prowind heeft met adviesbureau Bosch en van Rijn uit Utrecht een raamcontract afgesloten. Zij gaan voor Prowind een breed spectrum aan werkzaamheden uitvoeren in Nederland. Wij verheugen ons op een vruchtbare samenwerking”.

Het begrip belangenverstremgeling of belangenvermenging komt hier om de hoek kijken. Wij maken ons ernstig zorgen over de onafhankelijkheid van het betrokken adviesbureau.

“Er is sprake van een belangenconflict bij onderzoek wanneer financiële of andere persoonlijke factoren het professionele oordeel van een onderzoeker beïnvloeden of lijken te beïnvloeden bij het doen van onderzoek of het rapporteren daarover”.

Belangenverstremgeling of belangenvermenging is een situatie waarbij iemand (of partij) meerdere belangen dient die een zodanige invloed op elkaar kunnen uitoefenen dat de integriteit ten aanzien van het ene of het andere belang in het geding komt.

Deze kwestie speelt vooral bij beroepen (o.a. adviesbureaus) waarin een grote mate van integriteit mag worden verwacht. Voorbeeld hiervan zijn het belang van een eerlijke en integere rechtspraak, politieke vertegenwoordiging en andere vormen van vertegenwoordiging.

Zelfs als er geen bewijs is van daadwerkelijke beïnvloeding van het ene belang door het ander kan er wel belangenverstremgeling bestaan, zolang beide conflicterende belangen aanwezig zijn. Met andere woorden, ook de schijn van belangenverstremgeling wordt gezien als zodanig, zelfs als betreffende persoon (partij) beide belangen (bijvoorbeeld uit ethische overwegingen) kan onderscheiden.

Belangenverstremgeling kan de geloofwaardigheid van een beroep en beroepsgroep aantasten.

Om deze redenen worden in veel beroepen eisen gesteld aan de beroepsbeoefenaars waarbij ze bijvoorbeeld worden verplicht nevenfuncties te registreren in openbare registers.

Rond de bouw van een windmolenpark in Barendrecht was er eind 2022 mogelijk sprake van belangenverstremgeling. De verdachtmakingen

werden geuit door de lokale politieke partij Echt voor Barendrecht (EVB). Eind 2021 won adviesbureau Pondera Consult i.s.m. met Statkraft de tender om in Barendrecht een windpark te gaan bouwen.

Daarvoor moest het lokale bestemmingsplan worden aangepast. En daar had de gemeente Barendrecht eveneens de experts van Pondera Consult voor ingeschakeld, waardoor het erop leek dat de slager zijn eigen vlees aan het keuren was. Onpartijdigheid in het geding?

Het was voor het eerst dat vraagtekens werden gezet bij de onpartijdigheid van Pondera Consult.

Zo raakte het bedrijf in mei 2022 ook al in opspraak in Amsterdam, alwaar een Pondera partner een dubbele pet leek op te hebben, aldus een journalist van de Telegraaf. Volgens Tanja de Jonge (GL), wethouder gemeente Barendrecht, ging het om een storm in een glas water. Na enkele gesprekken stelde zij dat er geen sprake was van belangenverstrengelingen. Van der Linden beschouwde die conclusie als een aanfluiting. "Ik neem aan dat de wethouder De Jonge adviesbureau Pondera Consult onmiddellijk de deur heeft gewezen inzake het bestemmingsplan."

Doorgaan met dit adviesbureau ondermijnt iedere geloofwaardigheid op een zorgvuldig proces met oog voor de belangen van de inwoners"

Het beschuldigde adviesbureau Pondera Consult heeft inmiddels eieren voor zijn geld gekozen.

Opdracht teruggegeven: kort na de beschuldigingen nam Pondera Consult het heft in eigen handen. "Recent is in lokale media ophef ontstaan over onze betrokkenheid bij een windenergieproject, waardoor de schijn van belangenverstrengeling is gewekt. Dit betreuren wij en is vanzelfsprekend niet onze intentie", aldus Desiree van der Wal, persvoorlichter van het adviesbureau. "Om te voorkomen dat deze ophef een schaduw werpt over het nog te doorlopen proces heeft Pondera Consult besloten om de opdracht terug te geven en niet meer als adviseur van de gemeente op te treden in dit dossier. Dit hebben we ook aan de gemeente Barendrecht laten weten".

Provincie Overijssel heeft adviesbureau Bosch en van Rijn o.a. opdrachten verstrekt m.b.t. tot haalbaarheidsonderzoek Windenergie Energiegebied ATT Overijssel. Daarnaast heeft Prowind met adviesbureau Bosch en van Rijn uit Utrecht een raamcontract afgesloten voor samenwerking. Zij gaan voor Prowind, zoals eerder gemeld, een breed spectrum aan werkzaamheden uitvoeren in Nederland.

Prowind/Bosch en van Rijn voeren bijvoorbeeld met behulp van een gespecialiseerd softwarepakket akoestisch onderzoek uit voor windprojecten. "We stellen vast of een geplande windturbine of windpark voldoet aan de landelijke geluidsnormen en of er mitigerende maatregelen nodig zijn om aan de normen te voldoen", aldus een citaat uit de nieuwsbrief.

Dit gegeven kan niet meer worden los gezien van enige vorm van partijdigheid en/of belangenverstrengeling en biedt informatie voordelen, die bijvoorbeeld de goedwillende burger compleet buitenspel zet (de slager keurt ook hier zijn eigen vlees).

Vraag 1.1.a Hoe gaan provincie Overijssel, adviesbureau Bosch en van Rijn en Prowind BV om met dit gegeven van mogelijke belangenverstrengeling?

In de Notitie wordt bijv. nagenoeg geen aandacht (of enige vorm van reflectie) besteed aan de diverse specifieke punten m.b.t. de ook eerder ingebrachte zienswijzen. Deze Zienswijzen zijn ingediend bij de gemeente Lossler en de provincie Overijssel. Op grond van de Algemene Wet Bestuursrecht, geldt een redelijke termijn van 8 weken, in die gevallen, waar geen vaste termijn is voorgeschreven. Die 8 weken zijn al ruimschoots verstreken.

Verder werd er door Prowind een oproep gedaan in een nieuwsbrief van januari 2023 om input aan te dragen m.b.t. de op te stellen Notitie en op welke wijze de milieueffectrapportage (MER) zijn beloop moet krijgen. Tot op heden is er geen enkele schriftelijke reactie gekomen op alle ingediende zienswijzen. In de Notitie zijn een paar opmerkingen gemaakt m.b.t. de Nieuwsbrief van Prowind BV, bijvoorbeeld over een fietspad, onderhoud windturbines, brandveiligheid en erosie van composiet rotorbladen. Dus geen relatie tot de eerder ingediende Zienswijzen.

Gelet op bovenstaande cases en de huidige situatie m.b.t. Windpark de Lutte:

Vraag 1.1.b

Hoe vallen al deze Bosch en van Rijn activiteiten te rijmen met het huidige concept Notitie Reikwijdte en Detailniveau en Participatieplan, gelet op de vele ingebrachte Zienswijzen door derden (burgers en organisaties)?

We hebben gerede twijfel met de hele gang van zaken m.b.t. dit hele dossier en willen hierbij het Adviesbureau Bosch en van Rijn dringend vragen de opdracht van Prowind BV terug te geven, dit om iedere vorm van belangenverstrengeling en of belangenvermenging te vermijden. Ook vragen we Prowind de opdracht aan adviesbureau Bosch en Van Rijn in te trekken om dezelfde reden.

We gaan even terug naar 06-06-2023; "Start terinzagelegging van de Notitie en Concept Participatieplan Windpark De Lutte". Prowind heeft via hun nieuwsbrief gevraagd om input aan te leveren m.b.t. de Notitie en het Concept Participatieplan en op welke wijze de milieueffectrapportage (MER) zijn beloop moet krijgen. Er zijn diverse Zienswijzen ingediend o.a. op 09-02-2023, echter na ontvangstbevestiging is er op 1 persoon na (voor zover wij weten), geen inhoudelijke schriftelijke reactie gekomen op

alle ingediende onderwerpen, niet door Prowind BV, noch door adviesbureau Bosch en van Rijn.

Stelling 1.1.a

Als Stichting Tegenwind NOT stellen wij ons op het standpunt dat de indieningstermijn, nu 17 juli 2023, uitgesteld dient te worden, met als reden, dat de gemeente Losser, de Provincie Overijssel, adviesbureau Bosch en van Rijn maar ook Prowind BV verwijtbaar gedrag verweten kan worden door het niet inhoudelijk beantwoorden en verstrekken van alle benodigde informatie.

Door niet op ingediende Zienswijzen te reageren, zelfs ze te negeren, wordt de burger niet serieus genomen om de nu naar buiten gebrachte Notitie en Concept Participatieplan binnen de gestelde termijn op al zijn onderdelen te kunnen evalueren en te becommentariëren.

Stelling 1.1.b

Wij tekenen bezwaar aan tegen het feit dat bestuurders als bevoegd gezag, noch Prowind BV als initiatiefnemer de afhandeling van de gevraagde en daarop ingediende zienswijzen niet inhoudelijk behandeld en toegelicht hebben.

Echter, men heeft wel gemeend, samen met adviesbureau Bosch en van Rijn en de Provincie Overijssel om de volgende actie te lanceren vanaf 06-06-2023; "Start terinzagelegging Notitie NRD en Concept Participatieplan Windpark De Lutte".

1.1.2 STNOT heeft naar aanleiding van het concept NRD en Participatieplan in eerste instantie op 07-06-2023 een WOO verzoek ingediend en op 16-06-2023 veranderd in een informatieverzoek bij de Provincie Overijssel, de Gemeente Losser en Prowind BV.

Het ging om alle vermelde specifieke quickscans, rapporten en onderzoeken die vermeld worden in de concept Notitie Reikwijdte en Detailniveau en Participatieplan Prowind BV/adviesbureau Bosch en van Rijn:

Het gaat nu om alle specifieke quickscans, rapporten en onderzoeken die vermeld worden in het concept Notitie Reikwijdte en Detailniveau en Participatieplan Prowind BV/adviesbureau Bosch en van Rijn:

1) In 2018 is Prowind in het gebied begonnen met een quickscan naar de ruimtelijke mogelijkheden voor windturbines. Uit deze quickscan bleek dat de locatie geschikt is voor een windpark.

2) In Mei 2019 is er een quickscan uitgevoerd om effecten op beschermde gebieden en/of soorten in kaart te brengen en inzichtelijk te maken of in welke mate negatieve effecten kunnen optreden De Quickscan is in 2021

geactualiseerd. Hiermee is tevens de huidige ecologische situatie goed inzichtelijk gemaakt.

3) Effecten op Natura 2000-gebieden zijn in eerste instantie eveneens met een quickscan onderzocht. Op basis van deze quickscan kunnen negatieve gevolgen op de aangewezen Habitat-typen niet worden uitgesloten. Effecten op soorten die zijn beschermd op grond van de Wet Natuurbescherming wordt onderscheid gemaakt tussen effecten in de aanlegfase en effecten in de gebruiksfase (met name aanvaringsslachtoffers vogels en vleermuizen). Per soortgroep wordt beschreven welke beschermde flora en fauna mogelijk aanwezig zijn in het plangebied. Deze informatie is gebaseerd op o.a. veldbezoeken (2019, 2020 en 2021), recente verspreidingsgegevens (NDFF) monitoringsdata uit andere windparken en gedrag. We verzoeken al deze informatie zoals o.a. de veldonderzoeken ter beschikking te stellen.

4) Om inzicht te krijgen in de risico's van het windpark ten aanzien van vogels is de ecologische quickscan uitgevoerd. Daarbij is een eerste vogelonderzoek uitgevoerd in 2020 waarin effecten zijn onderzocht voor trek- en winterrust vogels in het noordelijk deel van het plangebied. Verder werd dit onderzoek in 2021 aangevuld gericht op de gewijzigde locatie ook nog aangevuld/geactualiseerd met onderzoek rond de vierde windturbine-locatie.

Er heeft inmiddels veel correspondentie (telefonisch/e-mails) plaatsgevonden met de gemeente Losser, dhr. Bas Wolters en met dhr. Mart oude Egbrink, provincie Overijssel, om de gevraagde documentatie aangeleverd te krijgen. Prowind BV heeft alleen de informatie aanvraag bevestigd, verder is er geen enkel direct contact geweest.

Dhr. Wolters heeft na contact te hebben gehad met Prowind BV, de door hem ontvangen documenten op 26 juni 2023 geïnventariseerd en van commentaar voorzien:

1. Niet aanwezig, ik vraag Prowind of dit beschikbaar is.
2. Niet compleet, actualisatie 2021 ontbreekt, ik vraag Prowind of dit beschikbaar is.
3. Compleet
4. Compleet
5. Niet aanwezig, ik vraag Prowind of dit beschikbaar is.
6. Compleet
7. Niet compleet, aanvulling 2021, ik vraag Prowind of dit beschikbaar is. "

Prowind BV, dhr. R. Koster heeft als reactie een email gestuurd, 6 juli 2023 aan dhr. Wolters en dhr. Oude Egbrink met de volgende content:

“Dag Mart, Bas,

Ten aanzien van het onderstaande lijstje, heb ik de volgende documenten uit ons systeem.

Ad 1) **Zoals eerder aangegeven is er geen coherente studie.** Er zijn wel enkele kaarten, hier bijgevoegd, met een eerste opstelling. Deze opstelling is later gewijzigd naar een opstelling van 4 turbines, zoals bekend.

Ad 2) De quickscan voor ecologie van mei 2019 is hier in de bijlage toegevoegd alsook de actualisatie van februari 2020.

Ad 5) De veldbezoeken zijn bekend, de resultaten daarvan zijn opgenomen in de diverse studies uit 2019, 2020 en 2021 voor vogels en vleermuizen. De NDFF monitoringsdata die destijds zijn geraadpleegd zijn onderdeel van de studies, daar wordt in de rapporten naar verwezen. Zie bijvoorbeeld p.7 van het hier bijgevoegde vleermuisonderzoek uit november 2021.

Ad 7) het eerste vogelonderzoek uit november 2020 is hier eveneens bijgevoegd. **De quickscan uit 2021 heb ik niet kunnen vinden”.**

Onze conclusie: Het kan toch niet waar zijn dat naar aanleiding van bovenstaande reactie bepaalde informatie niet voorhanden is, terwijl in het concept NRD hier duidelijk naar verwezen wordt!

Vraag 1.2.a: Welk spel wordt hier gespeeld?

Vraag 1.2.b: Hoe kan het zijn dat adviesbureau Bosch en van Rijn deze onderliggende informatie meeneemt in hun concept NRD???

Vraag 1.2.c : Heeft er geen verificatie plaatsgevonden van deze documenten/quickscans tussen Prowind BV en adviesbureau Bosch en van Rijn?

Wij zetten grote vraagtekens op onderdelen m.b.t. de inhoud en waarheidsgehalte van het concept NRD en participatieplan en moeten helaas vaststellen dat men zeer onzorgvuldig (misleiding?) en slordig te werk is gegaan met de presentatie van dit document!

1.2.1 De rol van RES Twente

De RES (Twente) heeft onterecht een bepaalde autoriteit gekregen, terwijl het slechts een adviesorgaan is, een instrument. De RES als organisatie of als instituut bleek geen enkele rechtsgrond te hebben. De RES is niet gevormd conform een wettelijk voorschrift; ze is onwettig. Maar de RES werd ge-positioneerd, alsof ze zeggenschap had. Bestuurders hebben hiervan, zo is onze mening, 'gebruik' gemaakt om beslissingen min of

meer af te dwingen. De politiek liet dit gebeuren, omdat de expertise over de materie erg laag was. De RES 1.0 werd door vrijwel elke Twentse gemeente ondertekend, maar onze indruk is niet dat het van harte ging en er veel onduidelijkheid en wantrouwen was. Gezien de weerstand en de kritiek van veel gemeenteraden in Twente op de druk om voor 01-07-2023 windbeleid vast te stellen, kan men niet meer spreken van vrije wil.

Wij vinden als STNOT het een vorm van politieke manipulatie, anders gezegd doorzettingsmacht. Waarschijnlijk omdat het kennelijk niet op democratische en integere wijze lukt.

Over het Windpark De Lutte kan in dit verband het volgende worden opgemerkt:

Stelling 1.2.c

Het proces over maatschappelijk draagvlak is niet correct. Het is onzorgvuldig en onvolledig geweest!

- Feitelijk is het verplichte en wettelijk vastgelegde maatschappelijk draagvlak (NOVI) niet onderzocht. Er zijn voldoende aanwijzingen dat er geen maatschappelijk draagvlak is voor dit plan.
- In het verlengde van het vorige punt, stellen we vast dat er niet sprake is van een democratisch proces. Er is niet sprake van inspraak door en medezeggenschap van de lokale bevolking. Zeggenschap is er uitsluitend voor diegenen die meebetalen aan het windproject.
- Er is alleen gestuurd (via RES) op grootschalige inzet zon en wind. De opgave is om de CO2-uitstoot te verlagen ten gunste van het klimaat. De manier waarop dit wordt behaald is niet vastgelegd. Dat is een RES plan, op onwettige gronden gecreëerd en daardoor o.i. niet bindend.
- De opgave tot 2030 is bovendien al behaald, blijkt uit diverse uitspraken. Het windpark is helemaal niet nodig. En zeker niet als men uitgaat van 2050. Nu al zijn betere alternatieven beschikbaar die de opgave van 2050 mogelijk maken. We hebben ze in onze eerdere Zienswijzen ook benoemd.
- En uiteraard de essentie voor ons als Stichting Tegenwind NOT is dat er op die locatie geen industriële windturbines in het landschap horen.

Kortom, er is niet sprake van een democratisch en integer proces.

1.2.2 Nut en noodzaak Windpark De Lutte

Bij reikwijdte hoort ons inziens de vraag of nut en noodzaak aan de orde zijn voor het legitimeren van het cluster van 3 of 4 windturbines.

Het behoeft weinig discussie, dat de energietransitie beslist nut heeft. We willen ons klimaat beter beschermen tegen CO2-uitstoot.

Ook willen we onze afhankelijkheid van fossiele brandstof stoppen en zelfvoorzienend worden met duurzame energie.

Het nut van windturbines vraagt meer overwegingen. Niet iedereen zal het hierover eens zijn, maar maatschappelijk draagvlak is een absolute voorwaarde.

Over het windpark in De Lutte is nooit een objectief, neutraal en zorgvuldig draagvlakonderzoek geweest. Wel kan worden vastgesteld op grond van enquêtes, petitie, zienswijzen, e.d. dat er beslist onvoldoende draagvlak is voor dit plan.

Zelfs het in opdracht van RES Twente uitgevoerde onderzoek door Move Momentum uit december 2020 liet zien, dat er slechts 30% steun was voor de voorgestelde combinatie van zon en wind!

We zouden het toejuichen, ja zelfs noodzakelijk vinden, dat alsnog een zorgvuldig, objectief en neutraal grootschalig draagvlakonderzoek zou plaatsvinden.

De noodzaak voor dit plan hangt voornamelijk samen met de vraag of de opwekking van de windenergie nodig is voor de opgave van 225 GWh in 2030 voor NOT, volgens de RES Twente.

De RES Twente heeft na publicatie van RES 1.0 bepaald dat de verhouding wind en zon 60-40% is. Men legt wel uit hoe men daar toe is gekomen, maar nergens is wettelijk vastgelegd hoe we tot de opgave moeten komen. Er zijn verschillende middelen beschikbaar om tot de opgave te komen.

Opwekking door windenergie zal in bepaalde situaties wenselijk zijn, maar niet noodzakelijk.

Het rapport van de CE Delft, genaamd 'Het kan met gemak.' (met wind op zee en zon op dak), toont aan dat er geen noodzaak is voor meer opwekking van windenergie. De opgave is al behaald. Ook 'Stichting Windalarm' wijst daarop in haar brief aan de gemeenteraad Amsterdam.

Het programma energie hoofdstructuur (PEH) bevat de nota van antwoord op de zienswijzen NRD (nationaal). In dit verband wijzen we op het volgende citaat uit die nota.

“Vraag: Indiener wenst meer aandacht voor kernenergie.

Antwoord: Eén van de in de IEA te onderzoeken alternatieven voor 2050 gaat uit van het vervangen van (een deel) zon en wind op land door kernenergie; hiervoor wordt een nieuw energetisch scenario opgesteld en doorgerekend dat de basis vormt voor dit alternatief.”

Er zijn nu dus al plannen, die uitgaan van het verwijderen van windturbines. Afgezien van de kapitaalvernietiging, wijst dit niet op noodzaak.

Kortom, de noodzaak voor het windproject De Lutte is niet aan de orde en kan niet worden aangetoond.

1.2.3 Plan aan de andere kant van de grens

In par. 1.2 van de Notitie staat vermeld: "...het concept NRD is opgesteld voor het windplan op Nederlands grondgebied, maar waar nodig wordt rekening gehouden met het windplan aan de andere kant van de landsgrens."

Bij par. 5.1.3 op blz. 45 staat vermeld:

"Cumulatie windturbine effecten.

In het MER worden de milieueffecten tevens onderzocht in samenhang met de voorgenomen windplannen aan de andere zijde van de landsgrens op Duits grondgebied. Hoewel dat in formele zin geen autonome ontwikkeling betreft, er is immers geen sprake van een concrete en/of in procedure zijnde ontwikkeling, wordt er volledigheidshalve voor gekozen om eventuele cumulatieve effecten wél vast in het MER inzichtelijk te maken."

Wij zijn van mening dat de door Prowind veronderstelde samenhang niet bestaat.

Vraag 1.2.a

Op basis waarvan verondersteld Prowind samenhang met de voorgenomen plannen aan de Duitse zijde?

Vraag 1.2.b

Op welke aspecten beoordeelt Prowind de hiervoor aangehaalde samenhang?

1.3 Voorgeschiedenis

Tijdens de informatieavond 8 december 2022 De Lutte heeft gedeputeerde Tijs de Bree, na ruggespraak met Wethouder Jaimi van Essen, een mondelinge toezegging gedaan. De beide heren stonden op de bühne. Ten overstaan van alle aanwezigen is gezegd, dat 44 bij de gemeente Losser ingediende Zienswijzen op het concept Windbeleid Losser/ Noordoost Twente, specifiek i.v.m. plannen voor een Windpark De Lutte, zouden worden doorgestuurd door de gemeente Losser naar de Provincie Overijssel. De provincie zou deze Zienswijzen dan als bevoegd gezag in behandeling nemen. Er is tot op dit moment bij het versturen van deze eerder ingediende Zienswijzen geen enkele reactie en/of bevestiging binnengekomen dat men deze in behandeling heeft genomen.

Vraag 1.3.a

Bestaat er een interne overzichtslijst of GGD (grootste gemene deler) m.b.t. alle onderwerpen die in de zienswijzen zijn behandeld en ingediend bij de provincie Overijssel, respectievelijk de 4 NOT gemeenten?

Vraag 1.3.b

In dit verband, hoe moeten we bijvoorbeeld de volgende opmerking beoordelen, die bij de terinzagelegging van het concept was te lezen: "Uw reactie wordt betrokken bij de verdere uitwerking van het project, meegenomen bij de

inventarisatie van mogelijke oplossingen en/of de verdere uitwerking en invulling van de participatie”?

Als Stichting Tegenwind NOT (STNOT) hebben we op 20 maart 2023 een zeer uitgebreide zienswijze ingediend op het Concept NRD RES 2.0. Zoals gemeld, tot op heden hebben we geen enkele inhoudelijke reactie mogen ontvangen van de provincie Overijssel. En nu wordt burgers weer gevraagd of anders gezegd, wordt hun de mogelijkheid geboden om reacties en zienswijzen in te dienen, om deze mede te betrekken bij een verdere uitwerking van het windproject De Lutte en deze Notitie.

Vraag 1.3.c

Wat heeft de provincie Overijssel en adviesbureau Bosch en van Rijn met deze en eerder ingediende Zienswijzen gedaan?

Vraag 1.3.d

Is dit proces alleen voor de Bühne, vragen wij ons af, zodat de "to do list" afgevinkt kan worden? Waarom ontvangen we geen reactie/antwoord?

Ook gaan wij hier in op onderdeel 1.3 van de Notitie.

Daar staat: “In januari 2019 is een collectieve grondovereenkomst met 6 landeigenaren gesloten”

Wij constateren dat er ruim 4 jaar geleden al dermate vergevorderde plannen waren dat Prowind contracten met boeren is gaan afsluiten. Daarvoor is natuurlijk een investering in tijd, geld en afspraken nodig die niet zomaar gedaan worden. In de praktijk betekent het, dat er wurgcontracten met boeren zijn afgesloten. Zij kunnen niet meer terug, anders dan op straffe van hoge boetes.

En dit gebeurde, voordat velen in de gemeente zich bewust werden van de vergaande consequenties van de plannen met die zeer grote windturbines. Het was nog wel na bekendmaking van de plannen, middels de aankondiging van wethouder Wildschut van de gemeente Losser in 2018. Zijn opvolger, wethouder van Essen heeft daarna formeel niet willen toegeven dat hij bezig was met de plannen van Prowind.

Verder wordt er in de Notitie gerefereerd aan de herijking van voor het Nationaal Landschap Noordoost-Twente eind 2022. Natuurlijk is dit van belang om een eventuele plaatsing van het cluster mogelijk te maken. Wat echter in dit kader van het grootste belang is, is dat de eerder gebruikte normen voor windparken op 30 juni 2021 door de Raad van State buiten toepassing zijn verklaard. Het betekent dat tot op de dag van vandaag en, zoals aangekondigd zeker tot 2024, grote onzekerheid is over de nieuwe normen, gekenmerkt in dit verband als de nieuwe Rijksregels. Die zullen dan zeker als actueel en deugdelijk aangemerkt worden en ook ongetwijfeld gekoppeld zijn aan de hoogte van de windturbines. Die onzekerheid heeft ook nog een belangrijke en concrete component vanwege de mede aangekondigde heldere afstandsnormen, die gehanteerd zullen gaan worden.

Vraag 1.3.e

Waarom willen de provincie en Prowind geforceerd de NRD procedure doorlopen, terwijl er nog zo weinig essentiële zaken bekend zijn?

Het leidt immers tot heel veel nodeloos werk, met grote onrust en strijd tussen voorstanders en tegenstanders op basis van een scala aan aannames.

1.4 Ruimtelijke procedure

De Notitie noemt wel de nieuw in te voeren omgevingswet, maar niet de relatie met de hiervoor in te voeren Rijksregels. Ook in dit verband een zeer onvolledige weergave.

Stelling 1.4.a

Het weglaten van de afstandsnormen, die zullen gaan komen, is in dit kader een grote omissie in het kader van de ruimtelijke procedure.

1.5 Financiële participatie

Prowind heeft op 12 januari 2023 een voorstel gepresenteerd aan de provincie op welke manier een nog op te richten coöperatie in financiële zin kan deelnemen, en onder welke voorwaarden het aandelen kan verwerven van de al opgerichte vennootschap van het project. Hierover zijn de betrokken partijen, na overleg, tot overeenstemming gekomen. De voorwaarden voor financiële participatie tussen beide partijen zijn niet openbaar gemaakt, wij vinden dat dit de transparantie en openheid van het proces schaadt.

Stelling 1.5.a

Wij zijn, als STNOT, derhalve niet in staat om dit onderdeel in onze zienswijze te betrekken en maken daar bezwaar tegen!

1.6 Participatiestappen NRD en MER (zie Notitie 1.7)

Over de participatiestappen in het proces om te komen tot een NRD en MER.

Er wordt gesteld dat in februari 2023 een zestal verschillende personen en/of stichtingen een reactie heeft ingediend.

Naar aanleiding van de reacties is de NRD aangevuld. Alle indieners van de reacties zouden van Prowind hierover een bericht krijgen.

Deze laatste vaststelling klopt niet! We weten zeker dat er 1 persoon is die gereageerd heeft bij Prowind, die alleen een ontvangstbevestiging heeft ontvangen. Nadien heeft hij geen enkele reactie gehad, niet per email, noch per briefwisseling.

Stelling 1.6.b

Wij, als STNOT, vinden dit een kwalijke voorstelling van zaken en het doet geen recht aan de organisaties of personen die uitgebreid gereageerd hebben op het verzoek van Prowind om een Zienswijze in te dienen.

De notitie meldt: “Juni - september 2023: De binnengekomen zienswijzen en adviezen worden samengevat en beantwoord in een Nota van Antwoord. Deze Nota van Antwoord wordt ter besluitvorming voorgelegd aan Gedeputeerde Staten. De

Nota van Antwoord vormt vervolgens, samen met het concept NRD, de basis voor het op te stellen MER”.

Er wordt niet vermeld welke organisatie deze samenvatting gaat uitvoeren.

Stelling 1.6.c

Het kan niet zo zijn dat adviesbureau Bosch en van Rijn deze activiteit onder zijn verantwoordelijkheid neemt.

We gaan ervan uit dat de uiteindelijke stukken voor het projectbesluit (de MER, etc.) de provincie – waar nodig met ondersteuning van de omgevingsdienst – zelfstandig zal beoordelen. Ook kunnen de onderzoeken worden gecheckt door de commissie m.e.r.

Stelling 1.6.d

Wij behouden ons als STNOT het recht voor een alternatief voor energieopwekking conform de kaders van de NRD aan te dragen en dit alternatief te laten toetsen door een onafhankelijk adviesbureau.

Het is ons bekend en het staat ons vrij als STNOT om een onafhankelijk en kwalitatief goed adviesbureau zelf te kiezen, uiteraard met instemming en goedkeuring en op kosten van de provincie. Dit onderdeel dient meegenomen te worden in de NRD.

Vraag 1.6.a

Bent u van plan de Zienswijzen te laten beoordelen door adviesbureau Bosch en Van Rijn? Welke garantie heeft u, dat dit objectief, onafhankelijk en neutraal plaatsvindt?

Vraag 1.6.b

Bent u van plan de nota van antwoord te laten opstellen door adviesbureau Bosch en Van Rijn? Zo ja, wat is uw commentaar op onze stelling 1.5.c?

HOOFDSTUK 2 WETTELIJK KADER EN BELEIDSKADER

2.1 Europese wetgeving Voorzorgsbeginsel

Onder par. 1.5 van de Notitie wordt gewezen op de Europese wetgeving en de relatie met de MER-procedure.

Met name de Europese Richtlijn 2001/42/EG schrijft verschillende verplichtingen voor aan lidstaten, dus ook Nederland, in het geval er sprake is van plannen of programma's, die aanzienlijke effecten op het milieu kunnen hebben.

Windpark De Lutte valt onder de verplichtingen van deze Richtlijn. De Richtlijn berust op het Vorzorgsbeginsel. Dit houdt in dat de verplichtingen al ingaan bij voorbereidingen en het vaststellen van het plan. Deze waren voor dit plan De Lutte dus reeds in 2018 aan de orde. In de Notitie wordt er ook naar verwezen. Er staat letterlijk: “Op basis hiervan zijn eind 2018 de landeigenaren benaderd door Prowind. In januari 2019 is een collectieve grondovereenkomst met 6 landeigenaren gesloten”. Wat er niet bijstaat is dat het hierbij contracten betreffen met vergaande

ontbindingsvoorwaarden. De landeigenaren kunnen deze contracten alleen opzeggen dan op straffe van een forse boete, zoals wij eerder concludeerden.

Wat betekent het Voorzorgsbeginsel?

Volgens Europese wetgeving komt het erop neer dat een product, procedé of werkzame stof pas op de Europese markt mag komen als dat veilig is. Veilig betekent dan dat wetenschappelijk is aangetoond dat er geen schadelijke effecten zijn op de gezondheid van mens of dier en geen onaanvaardbare risico's voor het milieu. Geprojecteerd op het windpark De Lutte betekent het, dat *het plaatsen van windturbines niet is toegestaan als niet wetenschappelijk is aangetoond dat het gebruik veilig is voor mens en dier.*

Volgens Wikipedia is het voorzorgsprincipe een moreel en politiek principe dat stelt dat als een ingreep of een beleidsmaatregel ernstige of onomkeerbare schade kan veroorzaken aan de samenleving of het milieu, de bewijslast ligt bij de voorstanders van de ingreep of de maatregel als er geen wetenschappelijke consensus bestaat over de toekomstige schade. M.a.w. Prowind en/of de Provincie dienen wetenschappelijk te bewijzen dat de effecten van deze IWT's geen ernstige of onomkeerbare schade veroorzaken.

Voor deze Zienswijze betreft het met name de volgende verplichtingen:

1. De plicht tot het uitvoeren van een MER (artikel 1 van de Richtlijn). Plannen/ programma's m.b.t. energie worden nadrukkelijk genoemd voor deze MER plicht (artikel 3 lid 2a). 1.5 M.e.r.-procedure. Er dient een planMER opgesteld te worden voor het PIP. Prowind BV kiest om direct een projectMER op te stellen voor de vergunningen. Wij zijn van oordeel dat de normale procedure doorlopen moet worden, beginnend met een planMER en tekenen bezwaar aan tegen een gecombineerd plan- en projectMER en in het verlengde daarvan het Combi-MER. De ingekorte tijdslijn/procedure biedt ons niet de mogelijkheden om tijdig en gedetailleerd onze bevindingen als STNOT naar voren te brengen.
2. De plicht om het 'publiek' te informeren, te betrekken bij de plan- en besluitvorming en hiertoe inspraak te geven. Citaat voorwaarde (15). "Om bij te dragen tot een doorzichtiger besluitvorming en om ervoor te zorgen dat de voor de beoordeling verstrekte informatie volledig en betrouwbaar is, is het nodig te bepalen dat de voor de relevante milieuaspecten bevoegde autoriteiten alsmede het publiek in de loop van de beoordeling van de plannen en programma's worden geraadpleegd en dat er passende tijdschema's worden vastgesteld met voldoende tijd voor raadpleging en het uiten van meningen".

Dit is in feite ook een verwijzing naar het verdrag van Aarhus, dat al eerder door de EU is vastgesteld.

De definitie van 'publiek' is (art. 2 lid d): één of meer natuurlijke of rechtspersonen en, in overeenstemming met de nationale wetgeving of praktijk, hun verenigingen, organisaties of groepen.

3. De plicht om te bewijzen dat de plaatsing en het gebruik van de IWT's geen schadelijke effecten hebben op de gezondheid van mens of dier en geen onaanvaardbare risico's hebben voor het milieu.

Stelling 2.1.a

De verplichtingen 1 en 2 zijn niet nagekomen, waarmee in strijd met de betreffende Europese Richtlijn is gehandeld.

De voorbereiding van de planMER is eerst nu aan de orde. Niet voldoende kan worden vastgesteld, welke gevolgen het nu pas voorbereiden van een MER en het veel te laat betrekken van het publiek bij de plannen voor dit windproject, heeft, maar meer dan aannemelijk is dat inwoners van De Lutte, aanwonenden en andere belanghebbenden, hierdoor zijn benadeeld en veel eerder duidelijkheid hadden kunnen/ moeten hebben en nu al geruime tijd in onzekerheid leven en zich zorgen maken. Vanuit de zorgplicht van het bevoegde gezag, aanvankelijk de gemeente Losser en later de provincie Overijssel, is dit zeer onzorgvuldig en is waarschijnlijk sprake van het handelen in strijd met de beginselen van behoorlijk bestuur.

Ook is er tijd verstreken waardoor wijzigingen van wet- en regelgeving hebben plaatsgevonden, zoals het wijzigen van het uitsluitingsgebied Nationaal Landschap NOT (2021).

De plicht, voortkomend uit de Europese Richtlijn, om het publiek tijdig te betrekken is volledig genegeerd!

Wat verder ook geldt en blijkt uit de richtlijn is dat de voorwaarden niet bij grenzen ophouden. Dus niet bij gemeentegrenzen, maar ook niet bij landsgrenzen.

Dat brengt ons tot de volgende vragen:

Vraag 2.1.a

Bent u het eens met onze benadering van de verplichtingen die voortvloeien uit deze Richtlijn? Zo ja, waarom heeft u niet overeenkomstig gehandeld? Zo nee, op grond van welke argumenten niet?

Vraag 2.1.b

Bent u het met de stelling eens dat aanwonenden van het windproject en andere belanghebbenden zijn benadeeld door ze niet tijdig bij de plannen te betrekken (zoals beschreven in de bedoelde Richtlijn). Zo nee, waarom niet?

2.2 Nationale wetgeving

2.2.1 Artikel 10 en 11 van de Grondwet geven bescherming aan eenieder van

1. de persoonlijke levenssfeer
2. de onaantastbaarheid van het lichaam.

Persoonlijke levenssfeer betekent dat iemand niet gehinderd en/of beïnvloed wordt door externe factoren. Dat kan de persoon zelf zijn, de innerlijke rust, maar bijvoorbeeld ook zijn woning.

IWT's kunnen hinder geven op de persoonlijke levenssfeer van personen, ongeacht of men dichtbij of op afstand woont van een IWT. Het woonplezier kan afnemen, angst voor ongelukken of angst voor gezondheidsklachten kunnen ontstaan.

De onaantastbaarheid van het lichaam betekent dat niemand zonder toestemming of goede reden aan iemands lichaam mag komen. Ook effecten die op afstand ontstaan en negatieve invloed hebben op de gezondheid van een persoon vallen daaronder. Iedereen mag zelf bepalen of men dat wel of niet toestaat.

IWT's hebben effecten op de omgeving en op personen die daar leven, werken of wonen. De effecten kunnen zodanig zijn dat mensen daar gezondheidsklachten door ervaren. Ook al heeft maar 1 persoon gezondheidseffecten van een IWT, dan is dit strijdig met dit Grondrecht. En niemand betekent dat dit voor eenieder geldt, in dit geval overheid en Prowind.

2.2.2 Volgens de Nationale Omgevingsvisie (NOVI), welke ook in de Notitie wordt aangehaald bij punt 2.2, wordt de voorwaarde van maatschappelijk draagvlak herhaaldelijk gesteld bij ruimtelijke opgaven. We hebben dit uitgewerkt in onze Zienswijze Participatieplan, waarnaar we verwijzen.

Vraag 2.2.1a: Bent u het ermee eens dat de grondrechten bedoeld in de artikelen 10 en 11 van toepassing zijn op het Windproject De Lutte? Zo niet, waarom niet?

Vraag 2.2.1b: Bent u van mening dat IWT's effect kunnen hebben op de persoonlijke levenssfeer van omwonenden en/of IWT's voor gezondheidsklachten van omwonenden kunnen leiden?

2.2.3 Afwegingsprincipes

In de NOVI blz. 16 staat het volgende vermeld.

Om de beleidskeuzes weloverwogen te maken, hanteert de NOVI drie afwegingsprincipes, die helpen bij het afwegen en prioriteren van de verschillende belangen en opgaven:

- Combinaties van functies gaan voor enkelvoudige functies;
- Kenmerken en identiteit van een gebied staan centraal;
- Afwentelen wordt voorkomen.

In de Toelichting van de NOVI staat het volgende:

- Streef naar zuinig en (zoveel mogelijk) meervoudig ruimtegebruik;
- Breng vraag naar en aanbod van hernieuwbaar opgewekte elektriciteit zoveel mogelijk dicht bij elkaar;
- Combineer opgaven en ga als dat nodig is over tot uitruilen en herbestemmen;
- Sluit zo goed mogelijk aan bij gebiedsspecifieke ruimtelijke kwaliteit.

Citaat Handreiking RES blz. 19 : Toepassing van de ruimtelijke afwegingsprincipes uit de NOVI kan bijdragen aan een duurzame leefomgeving. We hebben deze verder uitgewerkt:

1 Combinaties van functies gaan voor enkelvoudige functies. Denk bijvoorbeeld aan combineren van investeringen in de energietransitie met klimaatadaptatie of transitie landelijk gebied

2. Kenmerken en identiteit van een gebied staan centraal. Denk bijvoorbeeld aan het ruimtelijk inpassen van zon en wind bij gebied specifieke kenmerken.

3. Realiseer vraag en aanbod zo dicht mogelijk bij elkaar, zodat minder uitbreidingen in netcapaciteit nodig zijn en transportverliezen worden voorkomen.

4. Afwentelen (naar tijd en plaats) wordt voorkomen.

We onderscheiden hierbij onder meer:

a. Het gebruik van energie op het moment dat deze opgewekt wordt, dit om opslag verliezen te voorkomen.

b. Het gebruik van energie in de vorm waarin deze opgewekt wordt, dit om conversie verliezen te voorkomen.

Deze afwegingsprincipes gelden voor het windproject De Lutte.

Principe 1: Combinaties van functies gaan voor enkelvoudige functies.

Het windproject De Lutte heeft een enkelvoudige functie, n.l. uitsluitend het opwekken van "duurzame windenergie". Bekend is dat gedacht wordt aan een 'windbos' om zo aan een combinatie van functies te komen. Prowind heeft verklaard dat bomen in de directe omgeving van windturbines niet hoger mogen zijn dan 5 meter. De tiphoogte van de IWT's in het plangebied wordt 280 meter, misschien 250 meter. Een windbos waarbij de bomen niet hoger dan 5 meter zijn, maar ook al zouden ze 10 meter zijn, heeft vrijwel geen effect op de inpasbaarheid in het landschap. IWT's domineren met hun gondel de visuele horizon over een afstand van meer dan 50 km. Dergelijke hoge windturbines verstoren de horizon en het landschap.

Principe 2: Kenmerken en identiteit van een gebied staan centraal.

Het plangebied is gelegen in het Nationaal Landschap NOT, waar de uitsluiting is opgeheven. Het bestaat deels uit NNN gebied en deels uit heide ontginningsgronden. Het plangebied ligt tegen de Nederlands Duitse grens en wordt ingesloten door Natura 2000 gebieden en NNN gebieden.

Deze kenmerken maken dit plangebied ongeschikt voor de geplande IWT's. Men gaat te simpel voorbij aan de beschermde omgeving en meent kennelijk dat een 'vrij' stuk gebied ook 'vogelvrij' verklaard kan worden. Flora en fauna houden hier geen rekening mee.

Uitgewerkt principe in Handreiking RES en punt 2 uit de toelichting NOVI.: Realiseer vraag en aanbod zo dicht mogelijk bij elkaar, zodat minder uitbreidingen in netcapaciteit nodig zijn en transportverliezen worden voorkomen.

Bij het windproject De Lutte is er grote afstand tussen vraag en aanbod, waardoor infrastructureel verhoudingsgewijs grote ingrepen nodig zijn.

In dit verband is het volgende van belang. Op 13 juli jl. is door de Autoriteit Consument en Markt (ACM) een Ontwerpbesluit gepresenteerd. In dit besluit is een prioriteitskader opgenomen conform het Landelijk Actieprogramma Netcongestie voor de behandeling van transportverzoeken. Windprojecten vallen in categorie 4. Aangezien het project De Lutte op aanzienlijke afstand is gelegen van de vraag naar elektriciteit, valt dit project buiten het prioriteitskader.

De toelichting van de NOVI punt 4: Sluit zo goed mogelijk aan bij gebiedsspecifieke ruimtelijke kwaliteit.

Het bedoelde plangebied is gelegen in het Nationaal Landschap NOT waar, voor dat deel, geen uitsluiting voor windturbines geldt. Niettemin is en blijft het natuurgebied. De plaatsing van 4 IWT's is conflicterend met de gebiedsspecifieke ruimtelijke kwaliteit.

Vraag:

Bent u het eens met onze interpretatie van de afweging principes? Zo nee, op grond waarvan niet?

Vraag:

Bent u het ermee eens dat o.b.v. de hiervoor genoemde afweging principes met onze onderbouwing de afweging dient te worden gemaakt dat de belangen en opgaven niet gerealiseerd kunnen worden? Zo ja, wat zijn dan de consequenties van die constatering en welke vervolgstappen betekent dat? Zo nee, waarom niet?

Zoals hiervoor is vermeld bestaan de afweging principes om te helpen bij het afwegen en prioriteren van de verschillende belangen en opgaven. Voor het bepalen van de locatie van het plangebied zijn geen afwegingen gemaakt. Zonder enige gebied vergelijking is voor deze locatie gekozen. We zijn ervan overtuigd dat er locaties in de gemeente Losser bestaan die beter voldoen aan de afwegingsprincipes. Denk hierbij aan bedrijventerreinen.

Vraag 2.2.3a.:

Waarom is niet onderzocht wat de beste locatie is om de IWT's te plaatsen? Kunt u toelichten op grond van welke criteria voor deze locatie is gekozen?

Vraag 2.2.3b:

Bent u van mening dat dit project voldoet aan de afwegingsprincipes, zoals hiervoor weergegeven? Kunt u dat toelichten?

2.2.4 Rijksregels

De Notitie meldt zelf in hoofdstuk 1, niet bij voorgeschiedenis noch bij MER-procedure, maar wel in hoofdstuk 2 bij Europees en Rijksbeleid:

“Tot voor kort (30 juni 2021) waren er rechtstreeks geldende geluids-, slagschaduw-, lichtschildering en externe veiligheidsnormen voor windparken opgenomen in het Activiteitenbesluit milieubeheer. Omdat voor het Activiteitenbesluit ten onrechte geen milieueffectrapport is opgesteld zijn deze normen door de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State (ABRvS) buiten toepassing verklaard

voor windturbineprojecten die vallen onder bijlage II van de Europese Mer-richtlijn³. Het Rijk (het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat) stelt op dit moment een planMER op ter onderbouwing van nieuwe landelijke milieuregels, die opgenomen zullen worden in Algemene Maatregelen van Bestuur (AMvB's), zoals het Activiteitenbesluit. Het is de verwachting dat dit planMER en een concept van de nieuwe milieuregels in maart 2023 openbaar worden gemaakt”.

Hoewel de Notitie op 8 juni jl. is gepubliceerd is er kennelijk reden geweest om de op 15 maart afgeronde notitie niet eerder bekend te maken en ook niet te actualiseren. Wij constateren dat dit op dit moment nog steeds niet is gebeurd. Het voortdurend opschuiven van data die uitsluitend zouden kunnen geven in RES-gerelateerde procedures, zoals deze, is des te meer reden om te veronderstellen dat het tot stand komen van de nieuwe Rijksregels ook langer zal duren.

Zoals eerder gemeld is een kwalijke omissie in deze context en in de hele Notitie het weglaten van de heldere afstandsregels die gaan komen. Alsof deze niet van belang zijn voor het bepalen van reikwijdte, de hele scope en detail van de MER.

De Tweede Kamer en de, nu demissionaire, regering hebben afgesproken dat deze er zullen komen. Wij kunnen hier rustig stellen dat heel veel onnodige strijd, die ten koste gaat van draagvlak en acceptatie en bovendien in gebrek aan duidelijk inzicht in milieueffecten en gezondheid hierdoor veroorzaakt wordt. Hierover later in onze reactie nog meer.

2.3 Provinciaal beleid

Voor de vierde industriële windturbine (IWT) heeft Prowind BV een verzoek ingediend bij de Provincie Overijssel om medewerking te verlenen aan de plaatsing van een IWT op een perceel grond van de Provincie in het plangebied.

Het verzoek van Prowind BV moest voor goedkeuring voldoen aan het beleidskader van de provincie Overijssel. Volgens de provincie voldeed de aanvraag hieraan en werd een intentieovereenkomst getekend voor het recht van opstal van 1 windturbine. Op 17-05-2022 informeerde GS PS hierover.

Maar feitelijk voldoet de aanvraag van Prowind niet aan het beleidskader en had de aanvraag afgewezen moeten worden.

Toelichting Het beleidskader van de Provincie bestaat, gezien de brief van GS aan PS d.d. 17-05-2022⁴, onder meer uit de volgende omstandigheden:

- a. Provinciaal omgevingsbeleid (ruimtelijke passendheid)
- b. Ecologische kaders
- c. Marktconformiteit van de vergoeding voor het recht van opstal
- d. Beschikbaarheid van het perceel

---

³ ECLI:NL:RVS:2021:1395

⁴ kenmerk 2022/0103105

e. Passendheid binnen de kaders van de RES

De aanvraag mag niet in strijd zijn met de ecologische kaders van het plangebied. Het bedoelde perceel grond is gelegen in een gebied waar SOVON⁵ (kaarten Twente) heeft vastgesteld (2021) dat het een hoog risicogebied is voor het plaatsen van windturbines i.v.m. vogeltrek. SOVON heeft in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit specifiek onderzoek gedaan naar risicogebieden voor windturbines.

Uit ons WOO onderzoek bleek dat de provincie Overijssel op de hoogte was en wist dat het plangebied een hoog risico gebied was voor plaatsing van IWT's vanwege de vogeltrek. De in opdracht van Prowind BV uitgevoerde quickscans bevestigen dat!

Kortom, de aanvraag van Prowind BV voldeed niet aan het beleidskader. De intentieverklaring met het recht van opstal, is op onjuiste gronden toegekend.

Stelling 2.3.a

Op grond van deze onzorgvuldige procedure dient de intentieverklaring met het recht van opstal vernietigd te worden.

Vraag 2.3.a

Bent u bekend met het bedoelde SOVON onderzoek? Zo ja, waarom is dit niet betrokken bij de aanvraag van Prowind BV voor de intentieverklaring?

Vraag 2.3.b

Bent u op de hoogte dat het plangebied is gelegen in een hoog risico gebied om windturbines te plaatsen vanwege trekvogels? Zo ja, waarom speelt deze omstandigheid geen rol bij het toetsen of de aanvraag van Prowind voldeed aan het provinciale beleidskader?

Vraag 2.3.c

Waarom heeft de provincie Overijssel de uitkomsten van de quickscans niet betrokken bij de procedure rond de intentieverklaring?

Vraag 2.3.d

De Provincie is het bevoegde gezag voor de Natuurbeschermingswet. Waarom ontloopt de provincie haar verantwoordelijkheid door mee te werken aan het plaatsen van industriële windturbines in een vogeltrek gebied.

Wij constateren dat bij het ondertekenen van de intentieverklaring de Provincie Overijssel een rol krijgt, analoog aan die van de boeren die grond beschikbaar hebben gesteld, waarmee ze feitelijk een partij met een economisch belang is geworden.

---

⁵ <https://stats.sovon.nl/pub/publicatie/18101>

Vraag 2.3.e : De vraag dient zich aan of de rol van partij met economisch belang die de Provincie heeft ingenomen zich wel verhoudt tot hun rol als bevoegd gezag en regisseur? Hoe ziet de provincie Overijssel dat?

HOOFDSTUK 3 VOORGENOMEN ACTIVITEIT

3.1 Inleiding

In 3.1 wordt aangegeven: “Binnen het gebied wordt gestreefd naar de opwekking van duurzame energie door middel van een windpark bestaande uit 3 - 4 moderne industriële windturbines, terwijl de milieueffecten van die energieopwekking tot een aanvaardbaar minimum worden beperkt. De balans wordt gezocht binnen de contouren van een positieve business case”.

Stelling 3.1.a

De vaststelling dat gestreefd wordt om de milieueffecten van die energieopwekking tot een aanvaardbaar minimum worden beperkt, is absoluut niet te verdedigen. Alleen de uitkomst van de MER-procedure zou kunnen betekenen dat hier een uitspraak over gedaan kan worden.

Vraag 3.1.a

Wat verstaat u onder een aanvaardbaar minimum? Welke criteria hanteert u hierbij?

3.2 Randvoorwaarden voor alternatieven

In 3.2 van de Notitie wordt aangegeven dat de uiteindelijke windturbine opstelling aan een aantal randvoorwaarden moet voldoen.

“Zo geldt dat de windpark opstelling moet voldoen aan wettelijke en/of door het bevoegd gezag gestelde (of te stellen) normen, bijvoorbeeld t.a.v. geluid”.

Stelling 3.2.a

Wij stellen dat het niet alleen gaat om geluid, ook om bijv. chemische belasting, neerslag, lekkage olie en vetten, fijnstof, slagschaduw, trillingen, omgevingsveiligheid, circulariteit van materialen. Wij vinden dat dit onderdeel uitgebreid dient te worden met de hierboven aangedragen onderdelen. (Verder in deze notitie komen we daar nog op terug)

Stelling 3.2.b

De windturbines moeten ook op voldoende onderlinge afstand staan in verband met garanties van windturbinefabrikanten en vanwege afvang en verstoring van de wind.

Stelling 3.2.c

Nog meer aspecten die het ontwerp van realistische alternatieven in het projectgebied beïnvloeden, zijn de nabijheid van woningen en die van kantoor- en bedrijfsgebouwen, die dagelijks bevolkt worden door honderden personen alsmede de aanwezigheid van naburige campings.

Stelling 3.2.d

Boerderijen die een obstakel vormen in de besluitvorming (binnen een cirkel van 200 meter) een andere naam geven, zoals bijv. "molenaarshuis", is laakbaar gedrag en onaanvaardbaar. Wij zien het als een ongewenst geitenpaadje!

Vraag 3.2.d

Bent u van plan alle voornoemde aspecten te betrekken bij het MER onderzoek? Zo nee, waarom niet?

3.3 Eigenschappen van de opstellingsalternatieven

Er staat in 3.3 van de Notitie: "De windturbineklasse met tiphoogte 270 m wordt in de planvorming voor windturbineparken vandaag de dag vaak gebruikt als maximale afmeting voor moderne windturbines".

De Notitie beroept zich op een wereld waarin sprake is van turbines die nog nooit gebouwd zijn op land.

Stelling 3.3.a

Het is niet reëel om te doen alsof de voorgestelde moderne industriële windturbines reeds vaak toegepast worden. Het tegendeel is echter het geval. Ze zijn nog nooit toegepast.

De veel gehoorde definitie als bewezen techniek of "best practice", zoals in de RES-nota's wordt aangegeven, is een techniek, werkmethode of activiteit die zich als effectiever heeft bewezen dan enige andere techniek, methode etc. De gedachte is dat dan met minder problemen en onvoorziene complicaties betere eindresultaten worden behaald. Dat laatste is maar zeer de vraag, want het heeft zich eenvoudigweg nog niet bewezen. Vanuit het voorzorgsbeginsel mag nooit gezegd worden dat dergelijke afmetingen eenvoudig binnen bereik liggen. Het is een aanname, geen bewijs.

Als voorbeeld een ontwikkelingsproject van een nieuwe generatie industriële windturbines en nog in een testfase: het betreft een GE Windturbine Haliade-X – met ca. 12-14 MW vermogen die in 2021 gebouwd en in bedrijf genomen is op de Maasvlakte 2 Rotterdam met een tiphoogte van 260 meter.

Dit type wordt nu dus op dit moment o. a. door TNO uitgebreid getest en heeft een looptijd van 5 jaar.

Dus medio oktober 2026 kunnen ze beginnen met hun bevindingen en conclusies in een rapport vast te leggen!

Er ontbreekt dus nog het nodige aan technische info en het kan niet gesteld worden dat het een "state of the art" product is. Het is nog steeds een ontwikkelingstraject, waarvan de uitkomsten nog niet vastliggen

m.b.t. techniek, chemische emissies, olie lekkages, opbrengsten, tekortkomingen, fatigue issues, leading edge corrosion, veiligheid, etc.

Stelling 3.3.b

Op dit moment is er te weinig ervaring opgedaan en onvoldoende gevalideerde technische informatie voorhanden m.b.t. de algehele veiligheid van deze voorgestelde industriële windturbine met tiphoogte 250-280 meter binnen de NRD en derhalve niet geïnstalleerd kan/mag worden binnen het voorgestelde Windpark de Lutte.

Vraag 3.3.a

Bent u het ermee eens dat in Nederland nog geen adequaat, objectief en breed (alle genoemde aspecten) onderzoek is uitgevoerd bij IWT's met een hoogte van meer dan 250 meter? Zo ja, waarom noemt u dat niet in de Notitie? Zo nee, op welke onderzoeken en/of bronnen baseert u deze ontkenning?

In de notitie bij de introductie par.1.2 wordt melding gemaakt van 3 tot 4 windturbines. Dit ongewisse aantal wordt verder niet toegelicht.

Vraag 3.3.b

Betreft het een cluster van 3 of van 4 windturbines? Kunt u toelichten waarom er van "3 tot 4 windmolens" wordt gesproken? Waar is dat afhankelijk van en welke criteria gelden hierbij?

Vraag 3.3.c

Leidt het recent vastgestelde genomen besluit door de nieuwe provinciale coalitie om alleen 4 of meer windturbines toe te staan tot het verdwijnen van het initiatief voor het windpark de Lutte wanneer er slechts 3 windturbines mogelijk blijven te zijn?

3.4 Combi-MER

In de Notitie staat: "De uitkomsten van de onderzoeken in het Combi-MER bieden feitelijke informatie voor de uiteindelijke keuze voor een 'voorkeursalternatief'. Dit hoeft niet één op één overeen te komen met één van de onderzochte opstellingsalternatieven. De keuze voor het voorkeursalternatief wordt niet alleen ingegeven door milieueffecten, maar ook door economische, politieke en sociaal-maatschappelijke elementen".

Stelling 3.4.a

De vrijheid in de Notitie over het 'voorkeursalternatief' (VKA) met de opmerking "Dit hoeft niet één op één overeen te komen met één van de onderzochte opstellingsalternatieven" is ons inziens onacceptabel.

Vraag 3.4.a

Wat is hiervan de achterliggende gedachte?

Wie bepaalt welk onderdeel en in welke mate als belangrijk wordt ervaren m.b.t. milieueffecten, economische haalbaarheid, de politieke haalbaarheid en sociaal-maatschappelijke elementen? En welke zijn deze?

Vraag 3.3.b

Bestaat er of is er een rekenmodel of tool? En is deze beschikbaar? Zo ja, dan willen wij hiervan graag inzage!

HOOFDSTUK 4 Reikwijdte en Detailniveau MER

4.1 Algemeen

Wij stellen vast dat de toekomstige generaties IWT's met een tiphoogte van 250-280 meter naast meer vermogen ook aanzienlijk meer impact hebben op de omgeving. Dit is een proces dat voortdurend doorgaat, maar dat in het afgelopen decennium niet zorgvuldig onderzocht is in de praktijk.⁶

Het proces vraagt om het extra zorgvuldig vaststellen van normen voor de verschillende effecten. Met onverwachte effecten moet steeds rekening gehouden worden. Dit kan nooit door het simpel doortrekken van eerder ontwikkelde modellen. Het is bij technologische ontwikkelingen vereist dat men bij opschaling met proefmodellen niet alleen zorgvuldig onderzoek doet naar de functionele aspecten, maar ook naar de uitwerking van de nieuwe technologie. Het gaat daarbij om veiligheid, gezondheid en de invloed op natuur en milieu.

Vraag 4.1.a: *Waarom wordt dit in de Notitie nergens vermeld?*

In de Notitie wordt meermaals gesuggereerd dat er via computermodellen effecten te voorspellen zijn en dat er daarom voldoende bekend is.

Stelling 4.1.a.: *Wij vinden een dergelijke houding ver onder de maat! Dit is niet te verdedigen!*

Landelijk werkt men aan de nieuwe normen voor een nieuw activiteitenbesluit. Het laatste activiteitenbesluit is buiten toepassing verklaard.

In de Notitie is de volgende passage te lezen: "Omdat de nieuwe landelijke normen dan wel de vast te stellen lokale normen voor geluid, slagschaduw en externe veiligheid op dit moment nog niet bekend zijn, kunnen deze in dit hoofdstuk of hoofdstuk 5 van voorliggende Concept NRD nog niet worden beschreven. Voor de volledigheid wordt in dit hoofdstuk nog wel beschreven welke (nu buiten toepassing verklaarde) algemene normen voor geluid, slagschaduw en veiligheid in het Activiteitenbesluit en de Activiteitenregeling waren opgenomen".

---

⁶ Verklaring onderzoeksleider RIVM op TV in 2021

Wij voegen hier aan toe, zoals al in 2.2.3 vermeld, dat in de Notitie nergens vermeld wordt dat er nieuwe afstandsnormen aankomen. Deze horen in het kader van de NRD voor de MER zeker genoemd te worden. De Tweede Kamer, via een breed aanvaarde motie, en de coalitie hebben in 2021 al besloten dat er heldere afstandsnormen gaan komen.

Het feit dat de huidige regering nu demissionair is, zal waarschijnlijk ook betekenen dat de processen die hier aan de orde zijn, nog weer langer gaan duren.

Hieruit volgt dus al wel heel duidelijk dat deze concept NRD veel te vroeg komt.

Voor het uitvoeren van een MER-onderzoek zijn normen beslist noodzakelijk. Waartegen moeten de metingen en waarnemingen anders worden afgezet?

Het achteraf vaststellen van normen is laakbaar en onwetenschappelijk en roept twijfel op over de zuiverheid van het MER onderzoek. Wij maken bezwaar tegen een MER-onderzoek zonder vooraf vastgestelde normen, die actueel en deugdelijk moeten zijn en afgestemd op de lokale situatie.

En daarbij hoort ook de nu ontbrekende afstandsnorm tot de bebouwde omgeving. Wij vinden het onacceptabel dat in de definitieve Notitie NRD Windpark De Lutte geen normen worden genoemd voor al de beoordelingscriteria, inclusief afstandsnormen.

Vraag 4.1.b: Worden in de definitieve versie van de Notitie voor alle beoordelingscriteria normen vastgesteld en vermeld, inclusief afstandsnormen? Zo nee, waarom niet?

Vraag 4.1.c: Worden bij de in vraag 4.1.b bedoelde normen, tevens vermeld op grond waarvan die normen zijn vastgesteld? Zo nee, waarom niet?

4.2 Voorzorgsbeginsel en MER aspecten.

De Notitie maakt een aantal keren melding dat een bepaald milieuaspect niet wordt meegenomen in de MER. Dat geldt voor met name trillingen, SF 6 gas en Bisfenol A. In dit verband verwijzen we naar onze tekst bij par. 3.1 over het Voorzorgsbeginsel ingevolge Europese wetgeving

Naar onze overtuiging is dit beginsel van toepassing op de keuze van alle te betrekken milieuaspecten, inclusief het aspect afstand tot de bebouwde omgeving. Duidelijk is dat er voldoende aanwijzingen zijn dat effecten van deze aspecten aanwezig zijn. Deze effecten, indien bewezen, zijn dusdanig ernstig, dat de aanwijzingen niet kunnen worden genegeerd. Indien deze

effecten zich daadwerkelijk manifesteren, is er beslist sprake van ernstige of onomkeerbare schade aan de samenleving of het milieu.

Dit houdt in dat Prowind of provincie niet kan bepalen dat de genoemde aspecten niet worden betrokken bij de MER. Integendeel, Prowind/Provincie zijn verplicht om te bewijzen dat deze aspecten geen effect hebben op de gezondheid van mens en dier en op het milieu. Men zal wetenschappelijk moeten onderzoeken welke effecten de genoemde aspecten hebben en daarmee aantonen dat het veilig is op die aspecten, overeenkomstig de uitgangspunten van het Voorzorgsbeginsel.

Dat betekent dat het MER onderzoek ook de aspecten trillingen, SF6 gas en Bisfenol A, moet betrekken en onderzoeken. Indien niet wordt bewezen dat de genoemde aspecten veilig zijn, wordt aangenomen dat er sprake is van onveiligheid. Dat geldt ook voor de afstand van de bebouwde omgeving. Bewezen zal moeten worden dat de gekozen afstandsnorm veilig is voor de gezondheid van bewoners.

Vraag 4.2a: Bent u het met ons eens dat het Voorzorgsbeginsel van toepassing is op de te onderzoeken MER aspecten? Zo nee, waarom niet?

Vraag 4.2b: Bent u het ermee eens dat Prowind als initiatiefnemer en de Provincie als bevoegd gezag de veiligheid van het relevante milieuaspect wetenschappelijk moet bewijzen? Zo nee, waarom niet?

Vraag 4.2c: Bent u van plan overeenkomstig dit Voorzorgsbeginsel te handelen? Zo nee, waarom niet?

4.3 Algemene en specifieke zorgplicht

Nu er geen rijksregels over de normering en geen lokale normering aan de orde is, gelden de beide zorgplichten, ter bescherming van de fysieke leefomgeving.

Vraag 4.3a

Welke borging wordt gegeven om de zorgplichten na te komen?

4.4 Commentaar op hoofdstuk 4 en 5 van de Notitie

Wij volgen de paragraafindeling van hoofdstuk 4 en 5 van de Notitie voor zover wij ons commentaar en onze vragen en opmerkingen van belang achten. De onderverdeling in de hoofdstukken 4 en 5 zien wij als verwarrend. Bij hoofdstuk 4 gaat het om kaders waarvan de normen die buiten werking zijn gesteld het belangrijkste onderdeel vormen. De Notitie geeft dat aan maar zegt ook dat die "voor de volledigheid" zijn opgenomen. Bij hoofdstuk 5 gaat het over de beoordeling van de milieu-effecten. Deze

missen vergaande onderbouwing vanwege het feit dat de overheid nog steeds geen goede planMER heeft gemaakt.

Om toch overzichtelijk commentaar te kunnen geven is er per paragraaf vanaf 4.2 steeds de combinatie met 5.2, want deze zijn gelijkkluidend; daarna 4.3 met 5.3; daarna 4.4 / 5.4 etc. Om verwarring in de relatie met de hoofdstukindeling van de Notitie te voorkomen nemen wij hier zelf geen hoofdstuk 5 op.

De Notitie meldt onder meer ook het volgende: "In maart 2023 worden het landelijke planMER en de concept nieuwe normen verwacht, waarna pas begin 2024 definitieve nieuwe normen worden verwacht"

Inmiddels is het half juli, maar die landelijke planMER is er dus nog niet. Dit, terwijl het proces al twee jaar duurt en er al grote achterstand is op de planning en er na de planMER nog meerdere lange trajecten doorlopen moeten worden voordat er sprake kan zijn van de nieuwe Rijksregels.

En ook de uitspraak in de Notitie dat lokale normen "in theorie"(??) kunnen aansluiten bij de concept nieuwe normen die volgens de Notitie in maart 2023 bekend zouden zijn gemaakt, roept grote vragen op.

Een projectMER onderzoek, waar de Notitie de aanzet toe is, kan niet worden uitgevoerd als er geen algemeen geldende, nationale normen zijn. Hieraan beginnen betekent misleiding voor 99% van de mensen die op de één of andere wijze betrokken worden in de procedures voor al die diverse windturbine-initiatieven.

4.5 Geluid en andere materiële trillingen

De Notitie schiet onder 4.2 in de weergave ernstig tekort als het gaat om normeringen die te maken hebben met materiële trillingen die veroorzaakt worden in en rondom de draaiende windturbine. Naast die materiële trillingen kennen we ook elektromagnetische trillingen in de vorm van slagschaduw, zie daarvoor 4.4

Door trillingen ontstaan golven die zich op meerdere wijzen kunnen voortplanten. Te stellen dat het zou gaan om enkel geluid dat waargenomen kan worden, geeft blijk van een grote beperking in inzicht in de natuurkundige en biologische processen rondom de trillingen en golven die veroorzaakt worden door het draaien van de wieken.

Stelling 4.2.a

Door te stellen dat de trillingen die windturbines tijdens het draaien veroorzaken alleen geluid betreffen, en daarmee te framen dat alleen deze waarneembaar zouden zijn, brengt de Notitie de problemen op dit vlak terug tot een onaanvaardbare versimpeling en het weglaten van zeer relevante aspecten.

Vraag 4.2.a

Waarom wordt er tot op heden in dit kader alleen maar gesproken over het (gewone) geluid alsof dit het enige is dat door mens en dier waargenomen kan worden?

Wij verwijzen naar de indeling die het RIVM hierover maakt:⁷

- Trillingen onder 20 Hz worden het niet hoorbare infrageluid genoemd.
- Laag Frequent Geluid (LFG) is geluid met zeer lage tonen. Hier gaat het om frequenties tussen 20 Hz – 100/125 Hz.
- Geluid boven deze 100/125 Hz is gewoon geluid.

Belangrijk is het dus om te benadrukken dat infrageluid en LFG twee verschillende verschijnselen zijn.

Helaas worden die in veel discussies toch wel over één kam geschoren. Erg verwarrend! Het zegt wel iets over de oppervlakkigheid van de oorspronkelijke benadering.

Ook belangrijk om op te merken is dat er bij de lagere frequenties normaal gesproken een veel grotere amplitude optreedt dan bij gewoon geluid. Er is dan veel meer energie in de afzonderlijke trillingen aanwezig. Daardoor planten deze trillingen zich meestal veel verder voort dan de gewone geluidstrillingen.

Ook is het zo dat bij lagere frequenties obstakels, die hogere tonen tegenhouden, makkelijker gepasseerd kunnen worden. Muren en ramen kunnen daardoor ook beter gepasseerd worden. Bovendien kan er binnen in een ruimte resonantie optreden en weerkaatsing met als resultaat dan heen en weer gaande golven elkaar versterken of verzwakken afhankelijk van de afstand tot het oppervlak.

Metten aan de gevels van huizen is dus lang zo relevant niet als metten inpandig in slaapkamers.

Infrageluid treedt op als gevolg van de drukgolven, die ontstaan wanneer een wiek de mast passeert. Dit varieert enigszins met de draaisnelheid van de wieken, maar zal nooit ver van 1 Hz afliggen.

LFG treedt meestal op als gevolg van het draaien van de generator.

Tot 2 jaar geleden hanteerde men bij geluid ten onrechte een normering die uitgaat van een geluidsniveau in dB(A). Dit is op basis van A-filter metingen, die bedoeld zijn voor beoordelingen overdag in relatie tot geluiden van andere bronnen en de mogelijkheid van het ontstaan van gehoorschade.

Zowel voor infrageluid als voor LFG moet er op een andere wijze gemeten worden

Wij hebben hier nogal wat kritiek op het oude beleid als het gaat om IWT's.

---

⁷ [Laagfrequent Geluid \(LFG\) \(rivm.nl\)](http://Laagfrequent%20Geluid%20(LFG)%20(rivm.nl)) 2020

Stelling 4.2.b

Meten in dB(A) is bij alle van belang zijnde materiële trillingsverschijnselen rondom windturbines lang niet altijd de beste methode.

Het hoorbare geluid van windturbines is bijzonder ritmisch en gaat dag en nacht door als het, zoals meestal, enigszins waait.

Stelling 4.2.c

Geluidsniveaue waarden van IWT's in dB(A) kunnen niet, één op één vergeleken worden met waarden vanwege industrie en verkeer, vanwege het ritmische karakter en het gegeven dat het vaak 's nachts doorgaat. Dit vanwege de heel andere uitwerking op mens en dier.

In Denemarken geldt een norm van 20 dB(A) binnenskamers. Denemarken heeft een leidende rol in de ontwikkeling van de toepassing van grote industriële windturbines.

Stelling 4.2.d

Metten en normeren aan de gevel is veel te beperkt! Inpandig meten in slaapkamers is lastig, maar is noodzakelijk voor het opstellen van redelijke normen.

Stelling 4.2.e

Infrageluid kan een heel belangrijk verschijnsel zijn en moet daarom op correcte wijze gemeten en op de mogelijke effecten onderzocht worden.

Stelling 4.2.f

Laagfrequent geluid draagt net als infrageluid veel verder dan gewoon geluid. Deze moet ook op een eigen geschikte wijze gemeten en gewogen worden.

Stelling 4.2.g

Een normering op basis van een jaargemiddelde zegt heel weinig over ervaren hinder of het ontstaan van slapeloosheid en erger!

Dit vanwege het regelmatig optreden van langdurige windrijke periodes, afgewisseld door windluwe periodes.

Vraag 4.2.b

Bent u van plan om zorgvuldig rekening te gaan houden met bovenstaande stellingen (4.2.b - 4.2.g)? Zo nee, waarom niet?

Er staat in de Notitie: 1) "In het kader van het MER en het projectbesluit en de omgevingsvergunning aanvragen worden geluidsniveaus van windturbines uitsluitend berekend" en daarnaast 2) "De berekeningen vinden plaats met een gevalideerd rekenmodel aan de hand van een bronvermogen van windturbines dat met behulp van geluidsmetingen door een gecertificeerd bureau tot stand is gekomen."

Dus wij moeten vertrouwen op een model (een vereenvoudigde weergave van de werkelijkheid) met een windturbine die nog niet eens uitgetest is.

Vraag 4.2.c

Hoe kan een model voor trillings-effecten die volgens het RIVM nog niet goed onderzocht zijn toch gevalideerd zijn? Wilt u dit goed onderbouwd toelichten?

Vraag 4.2.d

Waarom zijn de effecten van het geluid op omwonenden in de periode 2011 - 2021 nooit in de praktijk onderzocht?

Vraag 4.2.e

Hoe kan een bureau voor het meten van geluidseffecten rondom windturbines toch gecertificeerd zijn?

Dit veronderstelt toch dat er belangrijke inzichten zijn, die niet vermeld worden. Wat wel vermeld wordt is de volgende zin In de Notitie:

3) "Het meten van het geluidniveau op locatie is niet nauwkeurig te bepalen vanwege het aanwezige voorgrond- en achtergrondgeluid".

Stelling 4.2.h

Wij kunnen op basis van het voorgaande met de drie citaten uit de Notitie stellen dat de uitspraken 'gevalideerd' model en 'gecertificeerd' bureau onzin zijn. Het is ofwel bewuste misleiding ofwel het, zonder nader onderzoek, volgen van mensen of rapporten, die om eigen redenen deze onzin als waarheid naar buiten brengen.

Geluidbelasting op mensen is al moeilijk via goede metingen te bepalen, maar het is rondom windturbines ook afhankelijk van een groot aantal factoren. We noemen: windrichting, draaisnelheid van de wieken, lengte van de wieken, vorm van de wieken (shape), oppervlaktegesteldheid van de wieken, vochtigheid van de lucht, objecten in de omgeving, achtergrondlawaai etc.

Het RIVM geeft aan dat de conclusies in veel onderzoeken naar het verband tussen LFG en slaapverstoring niet eenduidig genoeg zijn om te spreken van een wetenschappelijk onderbouwde conclusie. Wij maken hierbij de kanttekening dat er dus op zijn minst wel sterke vermoedens zijn uit zeer veel publicaties van onderzoeken⁸ en dat wetenschappelijk bewijs in dit stadium niet noodzakelijk is.

In 2021 heeft de onderzoeksleider naar de impact van geluid van het RIVM, Elise van Kempen, gemeld dat zij geen geld van de overheid kregen

---

8

https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/?term=wind%20turbines%20health&fbclid=IwAR0m3ChWP07E56bWV9uo8ogTYkFyHG_1vzHQqgd2nUBXiYZ2PII0EoDYN4s

om praktijkonderzoek te doen. Zij deden dus al die tijd alleen literatuuronderzoek.

Wij wijzen op het grote aantal omwonenden van de huidige op land geplaatste windturbines die klagen over hinder en slaapverstoring.

Volgens het RIVM is er te weinig bekend over de effecten van infrageluid. En dat terwijl er toch al heel wat publicaties over verschenen zijn! De gebruikelijke apparatuur voor geluid is er ook niet geschikt voor. Ons valt op dat in recente overzichten geen literatuur opgenomen is die van windwiki afkomstig is. Een goed geïnformeerde bron, waarin vooral artsen melding maken van gezondheidseffecten van de IWT's.

Maar toch deed men al die tijd nog geen praktijkonderzoek bij de industriële windturbines en gebruikt men geen meetapparatuur die geschikt is voor het genoemde frequentiebereik. Gezien de snelheid waarmee de windturbines groter aan het worden zijn en de mogelijkheid dat waarnemingsdrempels van mensen en dieren overschreden worden, is dit een zeer ernstige omissie.

Stelling 4.2.i

De overheid heeft door geen praktijkonderzoek te doen aan de steeds groter wordende IWT's, met zijn effecten op de omgeving, meer dan een decennium lang gefaald in het beleid rondom de toepassing van IWT's. Zij is daardoor verantwoordelijk voor de commotie en strijd die op dit gebied ontstaan is.

Wij hebben infrageluid als belangrijk onderwerp tevoren bij Prowind/Bosch & van Rijn ingebracht als een belangrijk onderwerp wat binnen de reikwijdte valt. Wij kregen enkel als antwoord "niet onderscheidend".

Stelling 4.2.j

Adviesbureau Bosch en van Rijn geeft een zeer merkwaardige en zeer beperkte reactie. Korter kan niet. Het doet ons ernstig twifelen aan hun competenties!

Een heldere afstandsnorm in combinatie met de genoemde factoren kan veel onrust wegnemen. De afstandsnorm is tenminste eenvoudig controleerbaar en dat kan niet direct gezegd worden van normen met gewogen gemiddelden en met specialistisch apparatuur toegepast door niet onafhankelijke bureaus.

De weergave onder 5.2.1 in de Notitie bevat meerdere stellige uitspraken op basis van eerdere overtuigingen in relatie tot geluidsnormen van windturbines. Onder andere een brief van de toenmalige staatssecretaris in 2014. Het gaat om een geluidsnorm van 47 dB Lden.

Die brief was 9 jaar geleden. Als het zo uitkomt staat in de Notitie de tijd stil. Wij hebben hiervoor op verschillende manieren aangegeven waarom een dergelijke norm weinig zegt over de impact van (geluids)trillingen.

Er is in de tussentijd ook veel gebeurd wat maakt dat een dergelijke uitspraak in vergaande mate onjuist en achterhaald is en dat het misplaatst is om aan te geven dat er voldoende onderbouwing voor de stelling dat er bij 47 dB Lden geen belangrijke negatieve effecten optreden als gevolg van LFG. De Notitie geeft immers zelf ook aan dat de Rijksregels op 30 juni 2021 buiten werking gesteld zijn en de informatie op dit gebied slecht voor de volledigheid zijn opgenomen.

In de bij Prowind binnengekomen reacties op de vraag naar de te onderzoeken onderwerpen voor de NRD is door ons verzocht onderzoek te doen naar trillingen van windturbines. Het draaien van de rotorbladen van de windturbine en trillingen in de constructies tijdens de gebruiksfase resulteren in trillingen in de lucht en in de ondergrond.

Trillingen die door de windturbine in de bodem worden veroorzaakt zijn niet meetbaar op afstanden groter dan enkele meters van de windturbine wordt als antwoord gegeven. Er wordt verwezen naar een onderzoek van ingenieursbureau Fugro in 2016, de briefrapportage, gepubliceerd met de bevindingen van verscheidene trillingsmetingen, waaronder trillingsmetingen rondom een windturbine (6MW) nabij de Eemshaven. Uit de metingen kon geconcludeerd worden dat op een afstand van ca. 15 meter tot 20 meter aan zowel maaiveld als op diepte nagenoeg geen verhoging meer was waar te nemen ten opzichte van de achtergrond trillingen. Binnen de afstand van ca. 15 - 20 meter zijn vanwege veiligheidswetgeving (in de regel) geen trillingsgevoelige bouwwerken toegestaan. Op basis van de bevindingen opgenomen in de briefrapportage van Fugro zou er geen aanleiding zijn om nader onderzoek te doen naar trillingen. Met de conclusie: "dit aspect wordt derhalve niet meegenomen in het op te stellen MER." zijn wij het helemaal niet eens.

Stelling 4.2.k

Wij bestrijden de conclusie van Bosch & van Rijn op basis van de briefrapportage van Fugro om de volgende redenen:

- *Het onderzoek van Fugro is niet te controleren; er zijn te weinig gegevens over bekend.*
- *Het onderzoek was in 2016, 7 jaar geleden, sindsdien zijn er alweer 2 grotere generaties van turbines met meer impact en de volgende is alweer aangekondigd.*
- *De grond rondom de Eemshaven is totaal niet vergelijkbaar met die in de omgeving van De Lutte. Het absorptievermogen voor trillingen zal in de natte kleigrond rondom de Eemshaven, veel groter zijn dan in De Lutte.*

- *Behalve voortplanting door de grond is er in elk geval ook voortplanting door de lucht. Dit moet zeker betrokken worden in de te onderzoeken relevante mogelijkheden.*

Stelling 4.2.1

Gezien het voorgaande is het duidelijk dat wij stellen dat Tabel 5 in 5.2 volledig de plank mislaat als het gaat om beoordelingscriteria voor geluid of beter materiële trillingen!

4.5.1 Rare Earth Materials

Bedrijven gebruiken vaak een truc om duurzaam te lijken en zo hun imago op te poetsen. Ze hebben veel mooie praatjes over groen zijn, terwijl ze gewoon doorgaan met het vervuilen van het klimaat en milieu.

De grootste vervuilers maken het meest gebruik van greenwashing. Hun grootste winst komt namelijk van activiteiten die heel schadelijk zijn voor klimaat en milieu. Het was even schrikken voor de burger, die erop mag rekenen dat windmolens de opwarming van de aarde binnen de perken zullen houden. 'Zo duurzaam zijn die windmolens niet', kopte dagblad Trouw begin dit jaar. Aanleiding was de verschijning van een rapport van onderzoeksbureau Stichting Onderzoeksorganisatie Multinationale Ondernemingen (SOMO) in opdracht van ngo ActionAid over de keten van windmolens. Er bleken nogal wat mensenrechten- en milieuproblemen gemoeid met de winning van de benodigde metalen.

In het rapport noemt SOMO een aantal schrijnende voorbeelden, zoals de vervuiling door radioactief uranium en thorium, die nodig zijn voor de winning van het zeldzame metaal neodymium in China. Of het inzetten van kinderarbeid in de kobaltmijnen van de Democratische Republiek Congo. Met name in landen die rijk zijn aan grondstoffen maar kampen met een zwak bestuur, kan het delven van metalen funest uitpakken voor de mensen en de omgeving. En een werkelijk duurzame energietransitie is onmogelijk zonder duurzame productieketens, stelt ActionAid. Op dit moment worden windturbines vaak als de meest groene productie van energie gezien: eenmaal geplaatst zorgen ze voor vele jaren gratis en schone energie. Dit lijkt ook sterk op het verhaal rond nucleaire energie vele jaren geleden. Maar net als vele jaren geleden niemand kraaide om de nucleaire afvalberg, wordt ook nu bewust gezwegen over de afvalberg bij windturbines.

De impact op het milieu begint bij de productie. Windturbines hebben nood aan sterke magneten. Deze neodymium mageneten worden geproduceerd in Batou in China. Bij de ontginning zijn gigantische hoeveelheden giftige stoffen nodig. Volgens Amerikaans onderzoek kost een ton magneet ook een ton radioactief afval. De magneet van één turbine weegt 3 ton dus kunnen we stellen dat er per turbine 3 ton radioactief afval ontstaat.

Het westen verzwijgt dit, zeker omdat het een ver van ons bed show is.

China is wereldleider bij de ontginning van deze zeldzame mineralen, niet omdat die enkel daar te vinden zijn maar omdat ze bereid zijn deze milieuvervuiling te laten plaatsvinden.

Ook na het gebruik laten windturbines een gigantische afvalberg achter. Het grootste probleem zijn de wieken: de wieken worden gemaakt van een verstevigd glasvezel. Hier is nog geen recyclage manier voor. Ook andere onderdelen vragen gigantische hoeveelheden energie om te kunnen worden gerecycleerd.

Hoeveelheid Neodymium en andere zeldzame aardmetalen in een windmolen: De schattingen van het exacte gewicht aan Neodymium en andere zeldzame aardmetalen dat in windturbines wordt gebruikt variëren, maar in ieder geval zijn de cijfers onthutsend. Fabrikanten en leveranciers van windturbines spreken hier niet graag over. Volgens het Bulletin of Atomic Sciences in Chicago bevat een windturbine van 2 MW gemiddeld 370 kg Neodymium en 60 kg Dysprosium. Een onderzoek dat door MIT is gedaan komt op ongeveer 350 kg zeldzame aardmetalen in een 2 MW windturbine. Om deze hoeveelheid te kwantificeren in termen van milieuschade, volgens het Institute for the Analysis of Global Security ontstaat bij de productie van 1 ton zeldzame aardmetalen 1 ton radioactief afval.

In 2012 voegde de VS een hoeveelheid aan windenergie opwekkingscapaciteit toe van 13.131 MW.

Dit betekent dat tussen de 2.23 miljoen kg en 2.77 miljoen kg zeldzame aardmetalen werden gebruikt alleen al in de in 2012 gebouwde windturbines.

Het betekent ook dat er tussen de 2.23 miljoen kg en 2.77 miljoen kg radioactief afval in het milieu werd gestort.

Volgens de Chinese Society for Rare Earth genereert 1 ton zeldzame aardmetaal erts een hoeveelheid van 9.600 tot 12.000 m³ rookgas met de volgende stoffen: waterstoffluoride, zwaveldioxide en zwavelzuur en ongeveer 75 m³ zuur afvalwater dat in Baotou in meren wordt geloosd. Lekkage uit die meren veroorzaakt in de Gele Rivier een enorme milieuvervuiling. De windindustrie is afhankelijk van de zeldzame aardmetalen uit Baotou in China en veroorzaakt niet alleen vele dodelijke slachtoffers per jaar maar is er tevens de oorzaak van dat er een enorme milieuvervuiling plaatsvindt met duizenden zieke inwoners per jaar als resultaat.

Als we de plannen van Nederland, 6 GW, vergelijken met de windenergie opwekkingscapaciteit in 2012 in de VS, ruim 13 GW dan mogen we stellen dat de cijfers voor Nederland gehalveerd worden. In ons land worden aanzienlijk zwaardere windturbines gebruikt waar ook meer zeldzame aardmetalen in worden gebruikt. Het is wrang, want er komt bij de productie van 1 ton zeldzame aardmetalen zoveel Thorium vrij dat als

goedkope brandstof kan worden gebruikt. Een halve kg Thorium in een LFTR (vloeistof fluoride thorium reactor) kan net zoveel energie opwekken als 1.590 ton steenkool of 136 kg Uranium.

Kamervragen

Naar aanleiding van de publicatie van dit rapport heeft René Leegte van de VVD fractie in de Tweede Kamer op maandag 18 november 2013 schriftelijk vragen aan minister Kamp gesteld.

Ons advies aan de minister zou zijn: kom nu niet met een bagatelliserend antwoord dat er ook windturbines zonder Neodymium bestaan. Dat klopt, maar die worden in Nederland amper gebruikt. Of dat dit probleem in Europees verband moet worden aangepakt. Deze vorm van afschuiven is in dit verband niet verantwoord, noch het zich achter de Brusselse regels verschuilen.

Elk slachtoffer dat in China valt, of het nu een ernstig zieke is, een misvormde baby of een dodelijk slachtoffer, is er één te veel. 'Den Haag' kan praten als Brugman om het eigen straatje schoon te vegen, ze zijn wel mede verantwoordelijk voor de ontstane situatie.

De Groene Rekenkamer vindt dat er aan deze situatie direct een einde moet worden gemaakt. We zullen niet rusten totdat de landelijke politiek zijn verantwoordelijkheid neemt en de politici maar vooral de Nederlandse bevolking met de neus op de feiten blijven drukken zodat, wanneer ze langs een windmolen lopen, direct denken aan de humanitaire ramp die zich al jaren in Baotou voltrekt en zich de komende jaren nog zal verergeren bij elke nieuwe windturbine die in Nederland of op het Nederlands Continentale Plat wordt gebouwd.

De 150 stuks SWT-3.6 of SWT-4.0 windturbines die Siemens levert voor beide Gemini windparken staan stijf van het Neodymium. In een veel gebruikt type windturbine van Siemens, de Siemens SWT-2.3-113 windturbine zit een generator met bijna 1000 kg Neodymium. Inmiddels wordt Neodymium niet voor niets het nieuwe Cadmium van de windenergie genoemd.

Met betrekking tot SF6 en de gemaakte opmerking dat er na de bevindingen en conclusies van het televisieprogramma Radar, november 2019, er geen aanleiding is om geen nader onderzoek te doen naar de impact op het milieu is ons inziens erg discutabel en onjuist.

Ook het SF6 gas valt in de categorie types A&B, een zeer sterk broeikasgas > 22,800 maal sterker broeikasgas dan CO2. Geschat verlies (2,6% p/j, IPCC), per windturbine ca. 7 kg.

Voor de turbine, kleinere switchgear, relatief laag voltage, ~6 kg SF6 – Alternatief is mogelijk.

Substation groter voltage, groter volume, $\sim > 100$ kg SF6 – Alternatief moeilijker.

Er moet in ieder geval vastgelegd worden dat er voor controle doeleinden een monitoring (banking systeem) plaatsvindt m.b.t. deze nieuwe generatie industriële windturbines! Voor nieuwe turbines: voorkom gebruik SF6 – voor industriële windturbines veel ontwikkeling alternatieven SF6, dus verplichten milieuvriendelijke alternatieve gassen in te zetten.

Vraag: STNOT vraagt zich af hoe men met alle onzekerheden in staat is een gedegen en onderbouwd rapport samen te stellen, of heeft het weer betrekking op alleen literatuuronderzoek?

De quickscan geeft al aan in te zetten voor vervolgonderzoek multi-use scenario's:

- Mogelijk scenario inschatting emissies;
- Gebied: wateroppervlakte 'onder' het windpark
- Emissie: coatings en bladen - 'badkuip model'?

Metten is weten en zeker bij de nieuwe generatie industriële windturbines met een heel ander technisch design is het moeilijk een nauwkeurige analyse te geven hoe groot de emissie verschillen zijn.

Vraag: waarom wordt er enkel en alleen het VKA (Voorkeurs Alternatief) op dit criterium beoordeeld?

4.6 Gezondheid

Het is voor ons onbegrijpelijk dat in de Notitie gesteld wordt dat "het thema 'gezondheid' in het aangekondigde Combi-MER onderdeel is van het bredere thema 'geluid'". Het thema gezondheid is juist erg breed, naast gezondheid van mensen kunnen we het ook hebben over de gezondheid van dieren, van de natuur en van de planeet. Wij kunnen ons wel voorstellen dat dat laatste in dit verband niet gedaan wordt, maar de chemische belasting die de turbines veroorzaken op de omgeving en de onveiligheid in een aantal situaties bedreigen de gezondheid van mens en dier wel degelijk. En in het voorgaande hebben we al aangegeven dat het thema geluid erg beperkt wordt opgevat. Door dat al breed te noemen is het perspectief van de Notitie duidelijk te beperkt en vraagt het nadrukkelijk om meer in detail in te gaan op de diverse in dit hoofdstuk genoemde onderdelen.

De "actuele wetenschappelijk beschouwing die opgesteld zal worden" belooft veel, maar klinkt niet overtuigend vanuit het gegeven dat veel gezondheidseffecten moeilijk wetenschappelijk te bewijzen zijn en bronnen als die van windwiki.nl niet eens genoemd worden. Laat een wetenschappelijk verantwoorde visie niet leiden tot het wegpoetsen van de sterke aanwijzingen die er zijn en het omzeilen van het voorzorgsbeginsel.

Stelling 4.6.a

Het thema geluid, zoals het in de Notitie gehanteerd wordt, is al duidelijk smaller dan het thema gezondheid! In het algemeen geldt dat natuurlijk al helemaal.

De omvang van de groei van het vermogen dat de IWT's op land zullen produceren zal afhangen van de wijze waarop de energietransitie zich zal voltrekken. Naast het geluidsniveau in dB en de effecten van materiële trillingen zijn dus niet-akoestische factoren, zoals geluidsgevoeligheid, communicatie, vertrouwen in de autoriteiten en verandering van het landschap, van invloed op de gezondheid. Deze factoren zijn niet allemaal verdisconteerd in berekeningen van de ziektelast, maar dragen daar wel aan bij.

In tabel 7 hoofdstuk 5.3.1 van de Notitie worden de beoordelingscriteria genoemd. Deze zijn de absolute en relatieve toename van aantal ernstig gehinderden.

Wij vinden deze criteria beslist te beperkt met een onjuiste benadering. Wij vinden het zelfs onbegrijpelijk en onacceptabel dat een aspect als gezondheid zo minimaal wordt benaderd.

a. Indien er een toename gemeten wordt, moet er een nulmeting zijn. Daar wordt geen uitspraak over gedaan. Er wordt wel gesproken over 'referentiesituatie', maar niet uitgelegd wordt welke aspecten daarvan worden gemeten.

Vraag 4.6a: *Welke elementen/ omstandigheden worden exact bij de nulmeting gemeten en om welke reden die elementen/ omstandigheden?*

b. De gevalideerde meetmethode wordt niet vermeld.

Vraag 4.6b: *Welke gevalideerde meetmethode wordt hiervoor gebruikt?*

c. Tabel 6 toont de curve van cumulatieve geluidsniveaus met het niveau van hinder. De criteria vermelden uitsluitend ernstige hinder. Echter ook bij minder dan ernstige hinder kunnen er gezondheidsklachten ontstaan.

Vraag 4.6c: *Is dit een op wetenschappelijk onderzoek gebaseerde grafiek? Zo ja, welk onderzoek? Zo nee, waarop zijn de verschillende niveaus gebaseerd om deze indeling te legitimeren?*

Vraag 4.6d: *Op welke gronden is er gekozen voor uitsluitend ernstige hinder?*

d. Zoals in het vorige hoofdstuk 4.2 over geluid is uiteengezet, zijn er veel vormen van hoorbaar en onhoorbaar geluid. Ook bestaan er veel meer aspecten dan geluid, die hinder voor de gezondheid kunnen veroorzaken. Daarbij bedoelen we gezondheid van mens en dier.

Wij zijn van mening dat u op het gebied van gezondheid volledig voorbij gaat aan het Europese Voorzorgsbeginsel.

Wij verwachten daarom dat het beoordelingskader voor gezondheid aanzienlijk wordt uitgebreid.

We noemen de volgende niet limitatieve aspecten naast het in de tabel bedoelde geluid. Infrageluid, infrasoongeluid, trillingen, SF6 gas, BisfenolA.

Vraag 4.6e: Bent u bereid een volledig analyse uit te voeren, welke aspecten m.b.t. de aanleg- en de exploitatiefase van de windturbines, gevolgen voor de gezondheid van mens en dier kunnen hebben? Zo nee, waarom niet?

Vraag 4.6f: Bent u bereid het beoordelingskader voor gezondheid uit te breiden met de aspecten die uit bedoelde analyse blijken? Zo nee waarom niet?

Vraag 4.6g: Bent u bereid, indien u geen analyse, bedoeld in vraag 4.1e, wilt uitvoeren, om wel infrageluid, infrasoongeluid en trillingen op te nemen in het beoordelingskader? Zo nee, waarom niet?

Vraag 4.6h: Op welke wijze onderzoekt u binnen de planMER en projectMER de gezondheidshinder voor dieren?

Vraag 4.6i: Wat is de straal vanaf de windturbines, waar het onderzoek plaatsvindt? Aan Duitse zijde zullen ook gezondheidseffecten kunnen optreden. Op welke wijze worden deze in het MER onderzoek meegenomen?

4.7 Slagschaduw

Slagschaduw van windturbines heeft te maken met de verschillen in licht en donker, dus met de immateriële uitwerking van de trillingen die IWT's veroorzaken. Het is niet alleen hinderlijk voor mensen in en om huizen die zich daadwerkelijk in de snel wisselende schaduw van de turbine bevinden, maar ook voor mensen in de nabije omgeving. Bijna iedereen heeft dat inmiddels wel ervaren. Om dat tegen te gaan met gewogen gemiddelden over een heel jaar is ondoenlijk en niet te controleren.

De enige oplossing is om de turbines direct stil te zetten als de zon schaduwen veroorzaakt op gebieden waar zich bij zonneschijn op de turbine regelmatig mensen bevinden. In de Notitie wordt gesproken over slagschaduw contouren. Naar onze mening worden die contouren te beperkt opgevat als men uitgaat van bewegende schaduw op woningen. Het geldt dus ook voor de directe omgeving en zeker voor de kantooromgeving die er is in de nabijheid van het aangekondigde "windpark De Lutte". Daar zijn een honderdtal mensen werkzaam.

Vraag 4.7.a

Waarom worden de slagschaduwcontouren niet ruimer genomen dan alleen de gebieden of objecten waar de schaduw bij snelle wisseling wel of niet aanwezig is? Wordt het aspect van hinder of, erger, gezondheid aantasting daarmee niet te ver gebagatelliseerd? Wilt u dit met onderbouwing toelichten?

Stelling 4.7.1

Slagschaduw moet verder goed onderzocht worden op zijn effecten.

Stelling 4.7.b

Daadwerkelijk slagschaduw op plekken waar mensen regelmatig verblijven moet ten alle tijde vermeden worden. Turbines moeten direct stilgezet worden wanneer dit optreedt.

4.8 Externe veiligheid

De aanwezigheid van windturbines kan een verhoogd risico opleveren voor de omgeving. Mogelijke risico's zijn het afbreken van de mast, het afbreken van de gondel en de afworp van een wiek of een brok ijs vanaf een wiek. De hoogte van het risico is afhankelijk van verschillende factoren zoals onder andere de afstand tot de windturbine, faalkans van de windturbine en aantal mensen aanwezig. Bij de toetsing op veiligheidsaspecten wordt gebruikgemaakt van verschillende (wettelijke) kaders.

Stelling 4.8a

Het plaatsgebonden risico voor een bedrijfsgebouw/kantoor A1 zien wij als een zeer kwetsbaar object en niet, zoals gesteld, als beperkt kwetsbaar object!

In de directe nabijheid van de beoogde windturbines is ook een campingterrein ingericht m.b.t. recreatief toerisme. En wat te bedenken m.b.t. de grote parkeerplaats in de buurt van het douanegebouw A1, waar allerlei trucks/opleggers staan met bijvoorbeeld gevaarlijke stoffen?

Daar wordt met geen woord over gesproken!

Het is algemeen bekend en aantoonbaar dat ca. 0,5% van alle geïnstalleerde industriële windturbines problemen laten zien zoals: mastbreuk, afbreken composiet rotorbladen, leading edge corrosie, branden, chemische neerslag, fijnstof, vrijkomen van Bisfenol A en PFAS, hydraulische olie lekkages (verneveld of sproeien) en vetten. Zie voor de laatste par 4.11 ZZS

Het bevreemdt ons dat wordt gesteld dat onderhoud van windturbines en de wijze waarop dit plaatsvindt geen (onderscheidend) milieueffect betreft en daarom niet wordt meegenomen in de MER.

Voor industriële windturbines is het regelmatig testen en inspecteren van windturbine-installaties erg belangrijk. De gevolgen van gebrekkig onderhoud hebben enorme invloed op het milieu.

Net als de windturbine hebben de rotorbladen periodiek onderhoud nodig. Preventief onderhoud bespaart veel onderhoudskosten, geluidsoverlast en grote gevolgschades. Schade aan rotorbladen komt vaak voor, bijvoorbeeld schade door bliksem, slijtage en erosie. Bij reparatie kunnen eventuele gaten, scheuren, breuken en/of productiefouten verholpen

worden. Daarnaast kan schade aan het blad technische deel van de wiek opgelost worden, bijvoorbeeld reparaties aan de tipflens, tipkabels en de afstelling van het tipmechanisme. Ook de installatie, bladoptimalisatie en vervanging van de tip receptoren op het bliksemafleiding systeem kunnen waar nodig onder handen genomen moeten

Er komt aantoonbaar fijnstof vrij en de direct daaraan gelieerde microplastics- splinters, maar ook als fijnstof (chemisch belasting) en uitlogen van fenolen, deze dienen wel meegenomen te worden als een bekend en onderscheidend effect op het milieu en leefomgeving! Het fenomeen van LEC (Leading Edge Corrosion) of het loslaten c.q. slijten van het oppervlak (top- of gelcoat) van alle ingezette composietmaterialen is welbekend. En ook het lekken van hydraulische olie (vernevelen/sproeien door wind gedragen) en vetten moet bijtijds vastgesteld worden. We hebben begrepen dat ook eigen opgeleid en gekwalificeerd technisch personeel visuele inspecties kunnen en mogen uitvoeren middels een vastgelegd service en onderhoud protocol. Deze situatie bevreemd ons zeer, het klinkt als de slager die zijn eigen vlees keurt!

Vraag 4.8a

Wij vragen ons af hoe gedetailleerde composiet bladinspecties plaats kunnen en zullen gaan vinden? Wilt u aangeven hoe er het nadelige effect op het milieu door beperkt kan worden?

Stelling 4.8b

Wij kunnen stellen dat onvoldoende en onzorgvuldig onderhoud een enorme impact heeft op het milieu en derhalve in handen gegeven moet worden aan een onafhankelijke partij die op basis van een zorgvuldig protocol te werk zal gaan.

Het bevreemdt ons ook zeer dat er wordt gesteld dat de brandveiligheid en dus ook de gevolgen die bij brand ontstaan m.b.t. de omgeving niet in de MER worden meegenomen! Branden zijn geen incidenten, zoals de windindustrie ons wil doen geloven. De branden als gevolg van bijvoorbeeld blikseminslag, maar ook doordat kogellagers oververhit raken, elektrische kortsluiting of overslag plaatsvindt, leiden tot intense en catastrofale branden, die men momenteel niet kan blussen en een enorme impact hebben op het milieu.

De alom gebruikte term van de brandweer is vanwege de grote hoogte: gecontroleerd uit laten branden!

De brandweer heeft momenteel geen idee met welke materialen ze van doen hebben, laat staan in relatie tot de chemische emissies die vrijkomen, roet, fijnstof en micro plastics (carbon vezels), die neerduwarrelen in de omgeving van een IWT.

Afstanden waar de chemisch belastende materialen neerkomen, afhankelijk van de wind op dat moment, kunnen gevonden worden op wel 2 km van de plek van de IWT.

Stelling 4.8c

Het antwoord over brandveiligheid is niet correct. Wij verwachten een zorgvuldig onderbouwd antwoord.

De mogelijke gevolgen van branden moeten bekend zijn bij allen die ermee te maken kunnen krijgen. Aan de tabel beoordelingscriteria externe veiligheid willen we volgende criteria toevoegen, die in het MER onderzoek betrokken worden:

- De straal van de windturbines waarbinnen mogelijk door weersomstandigheden chemische neerslag kan plaatsvinden

Het risico van brandgevaar en de effecten daarvan in de directe omgeving

4.9 Ecologie

De Notitie vermeldt hierover de wettelijke kaders vanuit de Europese wetgeving vertaald in de Natuurbeschermingswet (NBW). Het gaat met name over de gebiedsbescherming van Natura 2000 en NNN gebieden en de bescherming van de soorten (dieren).

Prowind heeft verschillende quickscans laten uitvoeren tussen 2019 en 2021. Deze scans gaan merendeels uit van 6 windturbines op Nederlands grondgebied en 2 turbines op Duits grondgebied.

Inmiddels is de situatie gewijzigd. Er wordt nu gesproken over 3-4 windturbines.

In de quickscan over het Vogelonderzoek Windpark De Lutte/Bad Bentheim 2020 worden de locaties van 4 windturbines gepresenteerd. De conclusie van deze laatste quickscan is dezelfde als de quickscan van 2019.

Er is nog een quickscan van 2021, die wij ook hebben opgevraagd bij ons WOO verzoek aan de gemeente Losser, maar Prowind kon deze quickscan niet meer terugvinden.

Uit de quickscans valt het volgende op te maken.

1. Gebiedsbescherming. Significante nadelige gevolgen voor de nabij gelegen N2000 en NNN gebieden zijn niet uit te sluiten. Ook de stikstof depositie is kennelijk zorgwekkend. Citaat: "Een kleine verhoging van de stikstofdepositie binnen de grenzen van de gebieden als gevolg van het voornemen is dan reeds relevant".

Hieruit volgt dat een minimale depositieverhoging reeds tot overbelasting leidt in de beschermde gebieden.

2. Soortenbescherming. In het plangebied leven beschermde vogels en vleermuizen. Uit de quickscans blijkt dat het Windpark De Lutte aanzienlijke risico's vormt voor de verschillende soorten.

De quickscans zijn inmiddels niet meer actueel gezien de wijzigingen in aantal turbines en de opstelling ervan. Het geeft echter wel een beeld van de onaanvaardbare risico's die het windproject tot gevolg heeft voor soorten en natuurwaarden.

Wij zijn overigens van mening dat de “voortest en passende beoordeling” inzake stikstof nu al zouden moeten plaatsvinden en niet als onderdeel van de MER.

Wij wijzen nogmaals op het onderzoek door SOVON, waaruit blijkt dat het plangebied is gelegen in een hoog risicogebied voor windturbines, vanwege de vogeltrek. De quickscans bevestigen in feite het SOVON onderzoek. We pleiten voor toetsing van de MER resultaten Ecologie door SOVON.

Wij verwijzen tenslotte nadrukkelijk naar het op 12 juli jl. aangenomen amendement (P9_TA(2023)0277) voor een Verordening van het Europese Parlement en de Raad, betreffende natuurherstel, met name het ecosysteem en de biodiversiteit. Deze regels en voorwaarden uit deze Europese Verordening gelden dus ook voor dit Windpark De Lutte in relatie tot de omringde natuurgebieden, zoals de landgoederen. Dat is zeker het geval omdat in dit kader N2000 en Natuur Netwerk Nederland (NNN) een grote rol zullen spelen in dit Europese plan.

Het beoordelingskader 10, vermeld in hoofdstuk 5.6.1 de criteria tijdens de aanlegfase en tijdens de exploitatiefase. De criteria zijn: effecten op beschermde gebieden en effecten op beschermde soorten.

De Europese Verordening Natuurherstel noemt met name het ecosysteem en de biodiversiteit. Het beoordelingskader in de Notitie is uitsluitend gericht op beschermde gebieden en soorten. Echter voor het ecosysteem en de biodiversiteit zijn daarnaast dieren en planten van belang die niet beschermd zijn maar wel een schakel vormen voor het ecosysteem en de biodiversiteit. Denk aan insecten.

Wij zijn van mening dat dit in de criteria vertaald hoort te worden binnen het beoordelingskader.

Vraag 4.9a: Is Prowind het met ons eens dat ecologisch gezien het plangebied bijzonder kwetsbaar is? Zo nee, waarom niet?

Vraag 4.9b: Is Prowind bereid om het beoordelingskader uit te breiden met criteria voor het ecosysteem en de biodiversiteit van dieren en planten die niet zijn beschermd, zoals insecten?

Vraag 4.9c: Het bedoelde SOVON onderzoek is door ons bij diverse gelegenheden en zienswijzen onder de aandacht gebracht van de Provincie. Voor de WNB is de Provincie het bevoegde gezag. Wat is de reden dat de Provincie hierop nooit heeft gereageerd in welke vorm dan ook? En waarom wordt dit SOVON onderzoek, in tegenstelling tot de quickscans, niet in de Notitie vermeld met de benadering daarvan door de provincie?

Vraag 4.9d: Bent u bereid om SOVON een wetenschappelijke toets te laten uitvoeren op de resultaten van het MER onderzoek ecologie (soortenbescherming)? Zo nee, waarom niet?

Vraag 4.9e: Worden de hiervoor vermelde quickscans bij het MER onderzoek betrokken? Waarom wel? Waarom niet?

Vraag 4.9f: De stikstofdepositie heeft de grensnorm vrijwel bereikt in de aangrenzende beschermde gebieden. De bouwfase zal overschrijding van de norm betekenen. Hoe gaat Prowind hiermee om en wat betekent dit voor de bouw van de turbines? Welke positie neemt de Provincie hierop in m.b.t. vergunningverlening en handhaving?

Vraag 4.9g: Binnen welke straal van de windturbines bij de verschillende alternatieve opstellingen, vindt het MER onderzoek plaats? En op basis waarvan is die straal bepaald?

4.10 Beschouwing over het landschap

Veel is beschreven over de beleving van landschap waarbij de vraag is wat landschap is. Op draconische wijze wordt in de rapportages van RES en Provincie Overijssel over landschap gesproken. Inhoudelijk blijft de visie over landschap in vaag een historisch besef over wat landschap is steken.

Moreel kompas

De RES heeft geen moreel kompas. Er wordt uitsluitend volgens juridische en politieke geitenpaadjes gewerkt. Als gevolg van de ontwikkeling van de denkwereld van een omgevingsvisie kan het volgende worden vastgesteld. Waar tot voor kort de overheid zelf met kennis en kunde op pad ging om planologie te bedrijven worden nu op basis van enkele vage studies zoekgebieden aangewezen. Het toeval wil dat dat steeds open gebieden betreft die zogenaamd minder waardevol lijken te zijn.

Landschappelijke inpassing

In alle rapportages wordt gesteld dat turbines landschappelijk dienen te worden ingepast. Hoe is het te verantwoorden dat een cluster van 4 industriële windturbines van 250-280 meter tiphoogte landschappelijk zijn in te passen?

Een landschappelijke inpassing bestond in de jaren 90 en 2000 uit het camoufleren van bijvoorbeeld veestallen en andere grotere bouwwerken in het landschap.

Ook werd een inpassing verantwoord door de suggestie te wekken van een ensemble uit vervlogen tijden, bijvoorbeeld, het Twentse erf bestaand uit een hoofdgebouw en enkele gebouwen omgeven door een erfbeplanting.

Steeds werd het aspect doorzicht, perspectief, in relatie tot de maatvoering van het landschap als uitgangspunt gekozen.

Het doel was om een landschap te ontwerpen, waarin de menselijke maat en beleving van natuur in samenhang met bebouwing een zekere

leefbaarheid zouden vestigen. Dit moest appelleren aan een nostalgisch beeld van het oude vertrouwde landschap met grazige weiden en wuivende akkers.

De enige grotere bouwwerken die er in het landschap waren te vinden, afgezien van kerktorens, waren kastelen van grootgrondbezitters e.d. In veel gevallen waren deze kastelen op een heuvel of berg gebouwd zoals in Bad Bentheim.

Horizonvervuiling: de IWT's, met voorgestelde tiphoogte >250/270m, aan de rand van een Natura 2000 gebied en Nationaal Landschap, domineren met hun gondel de visuele horizon over een afstand van meer dan 50km.

Vraag 4.10.a.: hoe is het mogelijk > 250 meter hoge industriële turbines in een cluster van 4 of 6 landschappelijk zijn in te passen?

Hoe is het mogelijk de belevingswaarde van de omringende landschappen te garanderen?

Keuze landschapstype

Het rapport van H+N+S gaat van het volgende uit: de landschappelijke kwaliteit wordt uitsluitend bepaald vanuit de ontwikkeling in de tijd van de Twentse landschappen. Er wordt dan gemakshalve met twee globale aspecten van het landschap geschermd.

- Besloten/gesloten coulisselandschap
- Open landschap, zijnde vaak heide ontginningen

Alle andere aspecten zoals ecologische waarde, toeristische waarde, geomorfologische waarde, en die onderdeel van dat landschap uitmaken worden daarbij over het hoofd gezien of lijken niet belangrijk. Dat deze landschapstypen de dragers zijn van beleving en natuurwaarden doet er kennelijk niet toe. De IWT's, met voorgestelde tiphoogte >250/270m, aan de rand van een Natura 2000 gebied en Nationaal Landschap, domineren met hun gondel de visuele horizon over een afstand van meer dan 50km. Horizon vervuiling moet ook beoordeeld worden.

Aangetoond dient te worden wat de inhoudelijke context van de landschapstypen in relatie tot elkaar is.

Waarom heeft H+N+S niet eerst met bewoners gepraat om vast te stellen hoe de omwonenden zich gaan voelen bij de bouw van industriële turbines?

Een goede landschapsarchitect heeft dat als hoofdtaak! Kennelijk heeft H+N+S (Zijnde BNT-BUREAU) alleen de opdrachtgever, politiek, ambtenaren en turbinebouwers gezien, terwijl de eigenaren van het landschap, de bewoners, niet op voorhand zijn geraadpleegd. In onze eerdere, nog steeds niet beantwoorde Zienswijze op de NRD van RES Twente, hebben wij hier ook al opmerkingen over opgenomen.

Wie is eigenaar van het landschap?

Hoe rechtmatig is het recht op een open en vrij landschap in je leefomgeving? De wetenschap dat je op een stoel in het landschap kunt plaats nemen en van een verstilld beeld kán en mág genieten. De bewoners van Noordoost Twente worden beroofd van dat beeld.

Merkwaardig genoeg zijn de Prowind beslissers er van overtuigd dat toekomstige burens van windturbines ineens voorstander worden als hen geld wordt geboden. Laat de eerste PRO-WIND beslisser opstaan en spontaan zeggen, 'ik wil wel op 400 meter naast een windturbine van 250-280 meter hoog wonen'.

Bewoners van het landelijk gebied zijn niet alleen letterlijk eigenaar maar ook beheerders van agrarische gronden en bv. landgoederen. De stedeling mag eigenlijk niet gevraagd worden of deze voor of tegen wind is want deze zal nooit een industriële windturbine op korte afstand van de woning krijgen. Zij zijn geen eigenaar van het hen omringende landschap, wel van hun 'stadschap', maar daar wordt niet gevraagd of een windturbine vlakbij mag komen. Er is dus sprake van een ongekende ongelijkheid in het beslissingstraject.

Onevenredigheid en proportionaliteit

Het is dan ook de vraag waarom de bewoners van het landelijk gebied, wonend en werkend in de diverse landschapstypen, met al dan niet waardevolle ecologische context, onevenredig en buiten proportie moeten worden belast met de plaatsing van industriële windturbines.

Stad en Land

De vraag van de RES aan de bevolking, uitgevoerd via een onderzoek door Move/Movement, december 2020, liet al zien dat er slechts 30% vóór de voorgestelde combinatie zon en wind was. In plaats daarvan de consequenties te trekken, zijn door het omdraaien van wind/zon 40/60 naar 60/40 de ambities nog verder aangescherpt ten faveure van wind. Terwijl in de stad strak is geregeld hoe de afstandsnormen van hogere gebouwen ten opzichte van de belendende woningen zijn, wordt in het landelijk gebied elke normering losgelaten. Er is een fictieve maat/afstand van 400 meter bedacht die op geen enkele wetenschappelijke medische of sociale context is gebaseerd, hooguit zijn gerelateerd aan normen voor windturbines van 10 jaar of langer geleden met een tiphoogte van 140 m.

Niet voor niets is er een dwingende oproep tot herziening van deze normen. Overall in Europa is dit proces in gang gezet. In Nederland wordt in het voorjaar van 2024 hiervoor pas verwacht dat er andere normen gaan komen. RES Twente, lees Provincie Overijssel, wil daar om volstrekt onduidelijke redenen niet op wachten.

De nu beoogde industriële windturbines zijn van het type NG (Next Generation) en noodzaakt temeer naar een pas op de plaats, omdat deze nieuwe uitdijende generatie industriële windturbines nog een heel traject moeten doorlopen m.b.t. bewezen technieken, betrouwbaarheid (ref: GE Haliade-X op de Maasvlakte 2, Rotterdam).

De hoofdstukken 4.8 en 5.8 van de Notitie geven informatie over het Landschap. In tabel 12 van hoofdstuk 5.8 worden de beoordelingscriteria landschap vermeld.

Deze beperken zich tot:

- a. effecten op landschappelijke waarden en structuren, o.b.v. de catalogus gebiedskenmerken,
- b. ligging t.o.v. cultuurhistorische gebieden en objecten
- c. herkenbaarheid van de opstelling
- d. visuele interferentie met andere windturbines/hoogspanningstracés.

Vraag 4.10.b. ad a: Wij zijn van mening dat de gebiedskenmerken niet de enige basis mogen vormen om de effecten op de landschappelijke waarden en structuren te beoordelen. Het gaat om veel meer dan gebiedskenmerken. De kwaliteitsimpuls Groene Omgeving noemt criteria, die ook gelden en in de tabel ingevoegd horen te worden.

Vraag 4.10.c. ad c: We vragen ons af wat met herkenbaarheid van de opstelling wordt bedoeld. En waarom dit als criterium is gekozen.

Vraag 4.10.d ad d: We willen graag weten welke uitgangspunten voor dit criterium worden gehanteerd.

Vraag 4.10.e: Wat wordt bedoeld met herkenbaarheid van de opstelling? En welke criteria kent u hiervoor toe?

Vraag 4.10.f: Welke criteria worden gehanteerd voor de visuele interferentie met ander windturbines/ hoogspanningstracés?

Voor de kwaliteitsimpuls de Groene Omgeving gelden de volgende ruimtelijke kwaliteitsambities:

- een zichtbaar en beleefbaar mooi landschap.
- sterke ruimtelijke identiteiten als merken voor Overijssel
- natuur als ruggengraat
- het contrast tussen dynamische en luwe gebieden versterken

Deze ambities zien we graag vertaald in concrete objectief meetbare beoordelingscriteria (smart), die toegevoegd dienen te worden aan tabel 12.

Voor de landschappelijke inpasbaarheid gelden ook voorwaarden. Deze voorwaarden zien we ook graag vertaald in beoordelingscriteria voor de MER. De landschappelijke inpasbaarheid heeft een relatie met de principes, ruimtelijke kwaliteit, duurzaamheid en sociale kwaliteit. Ook deze elementen zien we graag vertaald in beoordelingscriteria.

Het landschap heeft een relatie met de ecologische, de toeristische en de geomorfologische waarde, die van groot belang zijn voor de beleving van

het landschap. Wij zijn van mening dat ook voor deze waarden concrete beoordelingscriteria worden opgenomen in tabel 12.

Met de aanvullingen in tabel 12, zoals hiervoor bedoeld, wordt het project landschappelijk vanuit diverse kwalitatieve gezichtspunten beoordeeld. Dat is een toegevoegde waarde voor alle belanghebbenden.

Wij roepen u nadrukkelijk op om de beoordelingscriteria voor het landschap van tabel 12, uit te breiden met de door ons voorgestelde aspecten.

Wij vragen deze aspecten te vertalen in concrete objectief meetbare (smart) criteria, die alle worden betrokken bij het MER onderzoek.

Vraag 4.10.g: Bent u bereid om de beoordelingscriteria van tabel 12 uit te breiden conform onze hiervoor vermelde oproep? Zo ja, welke concrete criteria worden toegevoegd? Zo nee, waarom niet?

Vraag 4.10.h: Kunt u toelichten welke gevalideerde meetmethodes u voor alle onderscheidelijke beoordelingscriteria hanteert?

In het Fundament voor de Nieuwe Omgevingsvisie doet de Provincie de uitspraak dat natuur ons grootste kapitaal is!

Met het opvolgen van onze verzoeken en suggesties toont u aan dat u die uitspraak serieus neemt.

4.11 Kenmerken en functies van het landschap

Deze afwegingsprincipes gelden voor het windproject De Lutte.

Principe 1: Combinaties van functies gaan voor enkelvoudige functies.

Het windproject De Lutte heeft een enkelvoudige functie, n.l. uitsluitend het opwekken van "duurzame windenergie". Bekend is dat gedacht wordt aan een 'windbos' om zo aan een combinatie van functies te komen.

Prowind heeft verklaard dat bomen in de directe omgeving van windturbines niet hoger mogen zijn dan 5 meter. De tiphoogte van de IWT's in het plangebied wordt 280 meter, misschien 250 meter. Een windbos waarbij de bomen niet hoger dan 5 meter zijn, maar ook al zouden ze 10 meter zijn, heeft vrijwel geen effect op de inpasbaarheid in het landschap. IWT's domineren met hun gondel de visuele horizon over een afstand van meer dan 50km. Dergelijke hoge windturbines verstoren de horizon en het landschap.

Principe 2: Kenmerken en identiteit van een gebied staan centraal.

Het plangebied is gelegen in het Nationaal Landschap NOT, waar de uitsluiting is opgeheven. Het bestaat deels uit NNN gebied en deels uit heide ontginningsgronden. Het plangebied ligt tegen de Nederlands Duitse grens en wordt ingesloten door Natura 2000 gebieden en NNN gebieden. Deze kenmerken maken dit plangebied ongeschikt voor de geplande IWT's. Men gaat te simpel voorbij aan de beschermde omgeving en meent

kennelijk dat een 'vrij' stuk gebied ook 'vogelvrij' verklaard kan worden. Flora en fauna houden hier geen rekening mee.

Uitgewerkt principe in Handreiking RES en punt 2 uit de toelichting NOVI; Realiseer vraag en aanbod zo dicht mogelijk bij elkaar, zodat minder uitbreidingen in netcapaciteit nodig zijn en transportverliezen worden voorkomen.

Bij het windproject De Lutte is er grote afstand tussen vraag en aanbod, waardoor infrastructureel verhoudingsgewijs grote ingrepen nodig zijn.

De toelichting van de NOVI punt 4: Sluit zo goed mogelijk aan bij gebiedsspecifieke ruimtelijke kwaliteit.

Het bedoelde plangebied is gelegen in het Nationaal Landschap NOT waar voor dat deel geen uitsluiting voor windturbines geldt. Niettemin is en blijft het natuurgebied. En de gebiedsspecifieke ruimtelijke kwaliteit sluit niet aan bij het plaatsen van 4 IWT's.

Vraag 4.11.a: Bent u het eens met onze interpretatie van de afweging principes? Zo nee, op grond waarvan niet?

Vraag 4.11.b: Bent u het ermee eens dat o.b.v. de hiervoor genoemde afweging principes met onze onderbouwing de afweging dient te worden gemaakt dat de belangen en opgaven niet gerealiseerd kunnen worden? Zo ja, wat zijn dan de consequenties van die constatering en welke vervolgstappen betekent dat? Zo nee, waarom niet?

Zoals hiervoor is vermeld bestaan de afweging principes om te helpen bij het afwegen en prioriteren van de verschillende belangen en opgaven. Voor het bepalen van de locatie van het plangebied zijn geen afwegingen gemaakt. Zonder enige gebied vergelijking is voor deze locatie gekozen. We zijn ervan overtuigd dat er locaties in de gemeente Losser bestaan die beter voldoen aan de afwegingsprincipes. Denk hierbij aan bedrijventerreinen.

Vraag 4.11.c.: Waarom is niet onderzocht wat de beste locatie is om de IWT's te plaatsen? Kunt u toelichten op grond van welke criteria voor deze locatie is gekozen?

Vraag 4.11.d: Bent u van mening dat dit project voldoet aan de afwegingsprincipes, zoals hiervoor weergegeven? Kunt u dat toelichten?

Keuze landschapstype

Het rapport van H+N+S gaat van het volgende uit: de landschappelijke kwaliteit wordt uitsluitend bepaald vanuit de ontwikkeling in de tijd van de Twentse landschappen. Er wordt dan gemakshalve met twee globale aspecten van het landschap geschermd.

- Besloten/gesloten coulisselandschap
- Open landschap, zijnde vaak heide ontginningen

Alle andere aspecten zoals ecologische waarde, toeristische waarde, geomorfologische waarde, en die onderdeel van dat landschap uitmaken worden daarbij over het hoofd gezien of lijken niet belangrijk. Dat deze landschapstypen de dragers zijn van beleving en natuurwaarden doet er kennelijk niet toe. De IWT's, met voorgestelde tiphoogte >250/270m, aan de rand van een Natura 2000 gebied en Nationaal Landschap, domineren met hun gondel de visuele horizon over een afstand van meer dan 50km. Horizon vervuiling moet ook beoordeeld worden.

Aangetoond dient te worden wat de inhoudelijke context van de landschapstypen in relatie tot elkaar is.

Waarom heeft H+N+S niet eerst met bewoners gepraat om vast te stellen hoe de omwonenden zich gaan voelen bij de bouw van industriële turbines?

Een goede landschapsarchitect heeft dat als hoofdtaak! Kennelijk heeft H+N+S (Zijnde BNT-BUREAU) alleen de opdrachtgever, politiek, ambtenaren en turbinebouwers gezien, terwijl de eigenaren van het landschap, de bewoners, niet op voorhand zijn geraadpleegd. In onze eerdere, nog steeds niet beantwoorde Zienswijze op de NRD van RES Twente, hebben wij hier ook al opmerkingen over opgenomen.

Wie is eigenaar van het landschap?

Hoe rechtmatig is het recht op een open en vrij landschap in je leefomgeving? De wetenschap dat je op een stoel in het landschap kunt plaats nemen en van een verstilld beeld kán en mág genieten. De bewoners van Noordoost Twente worden beroofd van dat beeld. Merkwaardig genoeg zijn de Prowind beslissers er van overtuigd dat toekomstige burens van windturbines ineens voorstander worden als hen geld wordt geboden. Laat de eerste PRO-WIND beslisser opstaan en spontaan zeggen, 'ik wil wel op 400 meter naast een windturbine van 250-280 meter hoog wonen'.

Bewoners van het landelijk gebied zijn niet alleen letterlijk eigenaar maar ook beheerders van agrarische gronden en bv. landgoederen. De stedeling mag eigenlijk niet gevraagd worden of deze voor of tegen wind is want deze zal nooit een industriële windturbine op korte afstand van de woning krijgen. Zij zijn geen eigenaar van het hen omringende landschap, wel van hun 'stadschap', maar daar wordt niet gevraagd of een windturbine vlakbij mag komen. Er is dus sprake van een ongekende ongelijkheid in het beslissingstraject.

Onevenredigheid en proportionaliteit

Het is dan ook de vraag waarom de bewoners van het landelijk gebied, wonend en werkend in de diverse landschapstypen, met al dan niet waardevolle ecologische context, onevenredig en buiten proportie moeten worden belast met de plaatsing van industriële windturbines.

Stad en Land

De vraag van de RES aan de bevolking, uitgevoerd via een onderzoek door Moventum, december 2020, liet al zien dat er slechts 30% vóór de

voorgestelde combinatie zon en wind was. In plaats daarvan de consequenties te trekken, zijn door het omdraaien van wind/zon 40/60 naar 60/40 de ambities nog verder aangescherpt ten faveure van wind. Terwijl in de stad strak is geregeld hoe de afstandsnormen van hogere gebouwen ten opzichte van de belendende woningen zijn, wordt in het landelijk gebied elke normering losgelaten. Er is een fictieve maat/afstand van 400 meter bedacht die op geen enkele wetenschappelijke medische of sociale context is gebaseerd, hooguit zijn gerelateerd aan normen voor windturbines van 10 jaar of langer geleden met een tiphoogte van 140 m. Niet voor niets is er een dwingende oproep tot herziening van deze normen. Overall in Europa is dit proces in gang gezet. In Nederland wordt in het voorjaar van 2024 hiervoor pas verwacht dat er andere normen gaan komen. RES Twente, lees Provincie Overijssel, wil daar om volstrekt onduidelijke redenen niet op wachten.

De nu beoogde industriële windturbines zijn van het type NG (Next Generation) en noodzaakt temeer naar een pas op de plaats, omdat deze nieuwe uitdijende generatie industriële windturbines nog een heel traject moeten doorlopen m.b.t. bewezen technieken, betrouwbaarheid (ref: GE Haliade-X op de Maasvlakte 2, Rotterdam).

4.12 Energieopbrengst en vermeden emissies

Wanneer windturbines elektriciteit produceren wordt op dat moment minder 'grijze' stroom door kolen- en (vooral) gascentrales geproduceerd, met bijbehorende vermindering van CO₂-, fijnstof en emissies van verzurende stoffen. In het MER vindt een analyse plaats van het voorkomen van emissies elders.

STNOT: dat kan alleen wanneer ook erkend wordt door de overheid, maar ook door adviesbureaus en initiatiefnemers, dat er chemische stoffen, fenolen, bisfenol A, verzurende stoffen en fijnstof emissies ook direct en aantoonbaar te detecteren zijn. Daar bestaan op dit moment veel onduidelikheden, vele van deze onderwerpen worden niet onderkent, of men geeft aan dat er meer gedetailleerd onderzoek voor nodig is!

Hoe is men, vragen wij ons af, dan in staat om een gedegen en onderbouwd rapport samen te stellen, of heeft het weer betrekking op alleen literatuuronderzoek? De quickscan geeft al aan voor vervolgonderzoek multi-use scenario's:

- Mogelijk scenario inschatting emissies;
- Gebied: wateroppervlakte 'onder' het windpark
- Emissie: coatings en bladen - 'badkuip model'?

Metten is weten en zeker bij de nieuwe generatie industriële windturbines met een heel ander technisch design is het moeilijk een nauwkeurige analyse te geven hoe groot de emissie verschillen zijn.

Wij zijn van mening dat voorstaande aspecten toegevoegd dienen te worden als criteria in de beoordeling emissies. Al deze aspecten dienen betrokken te worden in het planMER onderzoek!

4.13 Zeer Zorgwekkende Stoffen (ZZS)

Voor windturbines wordt inzichtelijk gemaakt welke ZZS worden toegepast. Daarbij wordt nagegaan of deze stoffen terugkomen op de verschillende (internationale) lijsten met stoffen waarvan het gebruik en/of uitstoot moet worden verminderd.

Door middel van een kwalitatieve beschouwing worden eventuele ZZS in windturbines geïdentificeerd.

SF6 (zwavelhexafluoride)

In de binnengekomen reacties n.a.v. de nieuwsbrief wordt verzocht onderzoek te doen naar het potentieel lekken van zwavelhexafluoride (SF6) gas uit de generator van de windturbine. SF6 is een (broeikas)gas dat wordt gebruikt in elektrische installaties, zoals windturbines, als isolator. In principe is het niet de bedoeling dat het gas in de atmosfeer terecht komt, maar de ervaring leert dat dit sporadisch kan weglekken. Windturbinefabrikanten proberen het gebruik van dit gas, alsook het vrijkomen ervan terug te dringen.

Naar schatting wordt 95% van SF6 teruggewonnen bij einde levensduur. Het televisieprogramma Radar heeft in november 2019 nagerekend dat de schade die windturbines met het eventuele lekken van SF6 aan het klimaat doen ongeveer 0,001% van de CO2-uitstoot is die windmolens aan uitstoot voorkomen. Op basis van de bevindingen van Radar bestaat er geen aanleiding om nader onderzoek te doen naar SF6 en de effecten daarvan. Dit aspect wordt derhalve niet meegenomen in het op te stellen MER.

Erosie van windturbinebladen

In de binnengekomen reacties n.a.v. de nieuwsbrief wordt verzocht onderzoek te doen naar de erosie van windturbinebladen. Er is sprake van erosie van de "leading edge", de voorste kant van de turbinebladen tijdens gebruik.

Hierbij is emissie van microplastics, maar de mate van emissie is onbekend/onzeker.

Erosie vindt vooral plaats bij oudere turbines, tegenwoordig bestaat de mogelijkheid tot gebruik van "leading edge protection". Dit voorkomt grotendeels erosie. In dat licht betreft het hier geen (onderscheidend) milieueffect en bestaat er geen aanleiding om nader onderzoek te doen naar erosie van windturbinebladen. Dit aspect wordt derhalve niet meegenomen in het op te stellen MER.

STNOT reactie: dit verhaal is veel te vrijblijvend m.b.t. erosie van composiet windturbinebladen!

Er kunnen tijdens de interval checks wel degelijk negatieve milieueffecten vastgesteld worden zoals LEC (Leading Edge Corrosion) of het loslaten c.q. slijten van het oppervlak (top of gelcoat) van alle ingezette composiet materialen (slijtage van de epoxy matrix (hars en carbon glasvezel) van de composiet rotorwieken, met daarbij ook het vrijkomen van micro- en

nanoplastics (o.a. carbonvezels), PFAS en bisfenol A en fenolen in het milieu).

Uit diverse recent gepubliceerde onderzoeken blijkt dat door de steeds grotere windturbinebladen en daardoor hogere tipsnelheden (tot wel 325 km/uur) van de wieken, de slijtage van de oppervlaktelaag door de invloed van wrijving, regen, sneeuw en hagel sterk toeneemt. Ook UV straling zorgt voor oppervlakteslijtage. Dit leidt tot vermindering van de efficiency van de wieken, met tot 5% verlies van de energie opbrengst. Daarnaast vind er ook uitloging (fenolen) plaats van coatings onder andere op de monopile bij MP coatings.

We verwijzen ook naar RIVM quickscan presentatie Inzicht in impact stoffen wind op zee / Augustus 2021, opdrachtgever SodM/M/460108/20/IW.

Conclusie STNOT: Er komt aantoonbaar fijnstof vrij en de direct daaraan gelieerde micro plastics (chemisch belasting) en het mogelijk uitloggen van fenolen, deze dienen wel meegenomen te worden in de beoordelingstabel voor de MER als een bekend en onderscheidend effect op het milieu- en de leefomgeving! Hier dient het Europese voorzorgsbeginsel leidend te zijn, maar ook om emissies te voorkomen bij het onderhouden van de composiet turbinebladen. Er wordt gerefereerd aan het Life Cycle Assessment of electricity production from an onshore V112-3.3 MW Wind Plant. Garrett, P. R., Klaus. (2015).

An extensive test and verification programme ensured reliability before full-scale production and first deliveries. Several improvements were made in LCA of the V112 turbine in 2014 compared to the assessment of the Mark 0 turbine in 2011 (PE, 2011), which are also included in this assessment and summarised again below. Two further improvements are also made for this 2015 study.

Allereerst dit type V112-3.3 MW industriële windturbine heeft een hub hoogte van 84 meter en rotor diameter van 112 meter. Tiphoogte: 140 meter.

Deze LCA en de inhoudelijk technische gegevens komen in de verste verte niet overeen (compatibel) met de door de initiatiefnemer Prowind BV voorgestelde industriële windturbines met tiphoogtes van 250/270 meter voor het Windpark de Lutte. Verder heeft Prowind aangegeven de uiteindelijke keuze te maken uit 2 windturbine producenten: Siemens Gamesa of Nordex.

Op enig moment, 11-03-2020, verstrekt Prowind BV informatie richting Energie Twente m.b.t. de energetische opbrengst per molen: "Inderdaad, we gaan nog steeds uit van 4 windturbines per stuk netto 14.300.000 kWh leveren, gebaseerd op een windturbine van General Electric, type GE 4,8 MW, 158 meter rotordiameter op 161 meter ashoogte. Netto betekent dit dat er al rekening is gehouden met de performance verliezen, beschikbaarheidsverlies, netverliezen etc. in totaal zal het windpark ca. 57.000 GWh (gigawatturen). Dat is inderdaad een schatting o.b.v. de

situatie nu en de gekozen aannames”.

Een vergelijking en onderliggende technische informatie kan derhalve niet aan de orde zijn.

4.14 Circulariteit

In de binnengekomen reacties n.a.v. de nieuwsbrief wordt verzocht een eerlijk beeld van de circulariteit van windturbines te geven en wordt verzocht een Life cycle assessment uit te voeren. In dat kader wordt een kwalitatieve beschouwing gegeven van een 'Life cycle assessment' van een windturbine.

Door middel van een kwalitatieve beschouwing wordt circulariteit in de wind industrie, en meer specifiek bij de ontwikkeling van een windturbinepark geïdentificeerd. Hieronder is de wijze waarop beoordeeld wordt weergegeven. Enkel het VKA wordt op dit criterium beoordeeld.

STNOT: Er wordt gerefereerd aan het Life Cycle Assessment of electricity production from an onshore V112-3.3 MW Wind Plant. Garrett, P. R., Klaus. (2015).

Dit type V112-3.3 MW industriële windturbine heeft een hub hoogte van 84 meter en rotor diameter van 112 meter. Tiphoogte: 140 meter. Deze LCA en de inhoudelijk technische gegevens komen in de verste verte niet overeen (compatibel) met de door de initiatiefnemer Prowind BV voorgestelde industriële windturbines met tiphoogtes van 250 en 270 meter voor het Windpark de Lutte. Verder heeft Prowind in een eerder stadium aangegeven de uiteindelijke keuze te maken uit 2 windturbine producenten namelijk: Siemens Gamesa of Nordex.

Een vergelijking en onderliggende technische informatie kan derhalve niet aan de orde zijn.

Alle genoemde technische onderdelen/bevindingen doen geen recht aan de huidige nieuwe generatie industriële windturbines met tiphoogtes van 250 en 270 meter, die de initiatiefnemer wil gaan inzetten op Windpark de Lutte. En op basis waarvan, wordt er maar 1 VKA voorgesteld?

Volgens de quickscan RIVM / Inzicht in impact stoffen wind op zee, Augustus 2021 wordt bekendgemaakt hoe de stand van zaken is m.b.t. o.a. circulariteit van industriële windturbines:

- End of life windturbines onbekend, vooral o.a. de composiet windturbine bladen
- Vervolgonderzoek End-of-life onzekerheden, m.n. composiet windturbine bladen
- Aandacht transitie circulaire economie; – End-of-life onzekerheden onbekend, vooral bij de composiet windturbine bladen
- Risicoprofiel vast te stellen? In kader van multi-use scenario's (worst-case)

Beide bronnen (coating & bladen) meenemen voor schatting

STNOT: Er is duidelijk geen betrouwbare informatie m.b.t. maximaal hergebruik van dit composiet materiaal. Hetzelfde gaat op voor de turbine cover, dit deel is opgebouwd uit GRP/GRE composiet materiaal. Maximaal hergebruik was toch topprioriteit voor een milieubewuste energietransitie?

Het beoordelingskader voor de mate van circulariteit is volstrekt ontoereikend. Wij zijn van mening dat voorstaande aspecten toegevoegd dienen te worden als criteria in de beoordelingstabel circulariteit. Al deze aspecten dienen betrokken te worden in het planMER onderzoek!

Vraag 4.14a Hoe gaat men als overheid/bevoegd gezag hiermee om?

4.15.2 Veranderde luchtstromen in omgeving

Uit een recente studie met het KNMI weermodel blijkt dat windparken het weer beïnvloeden. Hierbij is hoofdzakelijk is gekeken naar grote windparken op zee. De wind in de buurt van windparken neemt gemiddeld af en ook de temperatuur en luchtvochtigheid veranderen. Het is niet zo dat windenergie klimaatverandering veroorzaakt want het effect van windparken op het weer is plaatselijk. Toch is het effect in bepaalde weersituaties op grote afstand van het windpark nog merkbaar. Echter, er zal hierbij geen sprake zijn van grote milieueffecten. Dit aspect is niet onderscheidend voor de te onderzoeken opstellingsalternatieven van het Windpark De Lutte (deze bestaan uit 3 tot 4 windturbines), zal niet leiden tot grote milieueffecten en wordt derhalve niet nader beschouwd in het op te stellen MER.

STNOT: De omvang van moderne windturbines is dusdanig dat zij invloed hebben op het weer, klimaat en milieu. De wake achter zeer grote turbines wordt niet ontkend door de windturbine industrie. Je kunt niet kosteloos energie onttrekken aan de wind op grootschalige wijze. Dit verstoort het weersysteem en mogelijk zelfs het klimaat. Een deel van het zog achter de turbine wordt aangevuld vanuit de hogere luchtlagen, een deel vanuit lagere luchtlagen. Door de interactie tussen de hogere en lagere luchtlagen kan de neerslaghoeveelheid toenemen en ontstaan er door condensatie diverse ammoniak verbindingen. Die worden gecreëerd door het mengen door IWT's van "bij de grondse" vervuiling met vochtige hogere luchtlagen, zoals zwaveldioxide (SO₂), stikstofdioxide (NO_x), ammoniak (NH₃) en vluchtige organische stoffen (VOS) die oplossen in de regenwolken, dit leidt tot zure depositie: zwavelzuur (H₂SO₄) en salpeterzuur (HNO₃). Ook (veeteelt) ammoniak vormt samen met zuurstof ook stikstofdioxide, die aanleiding kunnen geven tot vorming van salpeterzuur. Grootschalige energieopwekking met wind, heeft klimaat verstoring tot gevolg.

We hebben wel degelijk te maken met grote milieueffecten!

Vraag 4.15.2: waarop is deze aanname "niet onderscheidend" gebaseerd? Zo nee, waarom niet? Wij zijn van mening dat het vorenstaande behoort als criteria betrokken dienen te worden als beoordelingsaspect voor de planMER.

4.16.3 Defensieradar

Van windenergieprojecten binnen een straal van 75 km rond een radarstation dient getoetst te worden of ze onaanvaardbare radarverstoring veroorzaken. Deze toets moet plaatsvinden voordat de bouw van windturbines mogelijk wordt gemaakt in middels een projectbesluit (of een provinciaal inpassingsplan (PIP)). Het gaat hier niet om een milieueffect en wordt daarom niet in het MER meegenomen. De resultaten van het radaronderzoek worden gerapporteerd aan de provincie, het Rijksvastgoedbedrijf en het ministerie van Defensie. De resultaten worden tevens als bijlage bij het projectbesluit en de vergunningaanvraag gevoegd.

Ons standpunt is dat het gebruik van Nederlands grondgebied en het (lage) luchtruim voorwaardelijk is voor een inzetbare krijgsmacht en daarmee het beschermen van vrede en veiligheid.

Windturbines hebben direct en indirect impact op de beschikbare ruimte voor Defensie. Windturbines, radars voor (militair) luchtverkeer en luchtruimbewaking, luchthavens en oefengebieden gaan namelijk niet altijd samen. De komst van 'mega' turbines (>250 meter) en overige hoge obstakels (i.e. hoogbouw) creëert daarnaast een toename van veiligheidsrisico's voor het gebruik van het luchtruim. Het is daarom van belang om de impact van windturbines op Defensieactiviteiten, zowel direct als indirect, mee te wegen.

Op dit moment is er voor een aantal Defensieactiviteiten nog geen juridische borging om de vliegveiligheid, bruikbaarheid en/of bereikbaarheid van (militaire) luchthavens in de brede omgeving (buiten het LHB) en de (helikopter)oefengebieden te beschermen. Tegelijkertijd verwacht Defensie een structurele toename van het aantal helikopterbewegingen in de laagvlieggebieden van Nederland. Defensie verzoekt te allen tijde te worden meegenomen in planning en ontwikkeling van nieuwe initiatieven en aanpassingen aan bestaande windmolenparken met betrekking tot het plaatsen van windmolens in en rond de (helikopter) oefengebieden en de brede omgeving van luchthavens. Dit in aanvulling op de reeds bestaande procedures voor het meewegen van nationale veiligheidsbelangen in de openbare ruimte (c.q. Barro/Rarro).

Vraag 4.16.3: Waarom ontbreekt een verwijzing naar de beperkingen opgelegd ten aanzien van radar: artikel 2.4 van de Regeling algemene regels ruimtelijke ordening

https://wetten.overheid.nl/BWBR0031018/2021-07-01/#Paragraaf2_Artikel2.4?

4.17 Monitoring en leemten in kennis

Tenslotte wordt in het MER aandacht besteed aan de belangrijkste leemten in kennis en wordt een beschrijving gegeven van de monitoringsplannen die hieraan zijn gekoppeld. De leemten in kennis zijn rechtstreeks gekoppeld aan de beschrijving van de milieueffecten.

Het doet ons genoeg vast te stellen, dat de initiatiefnemer erkent dat er leemten in kennis aanwezig is.

Dit toont realiteitszin van de initiatiefnemer aan, maar dit mag niet betekenen dat dit een nadelig effect heeft op de kwaliteit van het planMER en projectMER onderzoek.

Het planMER en projectMER dient zorgvuldig, objectief, neutraal en volledig te zijn.